

Ersta Sköndal högskola
Institutionen för socialvetenskap
Socionomprogrammet 210 hp

LVM-lagstiftningen

Förvaltningsrätten frihetsberövar och tvångsvårdar

Compelled regulations of care for addicts in some cases

County Court judges for compulsory care

Johannes Ridderstedt

Examensarbete i socialt arbete, 15 hp

SOC63, VT 2017

C-uppsats

Handledare: Johan von Essen

Examinator: Anna Carlstedt

Sammanfattning

Denna uppsats skall genom granskningar av domstolsprotokoll, och dess beslutsgrundande motiveringar, undersöka hur tvångsingripande åtgärder vid missbruk enligt LVM-lagstiftningen tillämpas. Intentionen är försöka finna de underliggande och uppbyggda formuleringar som rättfärdigar den svenska staten, att via socialtjänst och förvaltningsrätter frihetsberöva och tvångsvårda medborgare mot den enskildes vilja. Är det inte den fria medborgarens rättighet att leva sitt liv som den önskar även om det anses som ett destruktivt leverne?

Empirin är av mig uppbyggd utifrån de diskurser som blottläggs vid undersökningen. Syftet med sammanställningen av de olika diskurserna och begreppen som förekommer i dessa domstolsbeslut är att ge insyn i en verksamhet som med stor säkerhet går allmänheten förbi. Detta kan förklaras med att det rör en sådan i periferin existerande grupp av människor. Jag vill vidare påvisa ett kritiskt tänkande kring fenomenet och slutligen ge förslag till en förändring av företeelsen.

Nyckelord: LVM, tvångsvård, missbrukare, frihetsberövande, förvaltningsrätten, domstolsprotokoll, lagstiftning.

Abstract

This investigation will examine, through audits of court protocols, and its motivational reasons, how enforcement measures are applied in the event of abuse under the LVM legislation. To try to find the underlying and also the case-formulated formulations that justify the Swedish state, through its municipalities' social services and administrative rights, to the detention of the individual's detention and coercion for citizens. Is not it the free citizen's right to live his life as it wishes even if it is considered a destructive delivery? The empirin is built on the basis of the discourses exposed to the investigation. The intention of compiling the different discourses and concepts contained in these court decisions is to provide insight into an activity that surely passes the public when it comes to such a peripheral group of people as well as to demonstrate critical thinking about the phenomenon and finally suggest a change of the phenomenon.

Keywords: LVM, compulsory care, addict, detention, county court, court protocol, legislation.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	5
1.1 Problemformulering.....	6
1.1.1 Samhällets intention att göra rätt.....	6
1.2 Syfte.....	7
1.3 Frågeställningar.....	7
2 Bakgrund.....	9
2.1 Missbruksvård – socialt arbete eller rättsfall.....	9
2.2 Vård utan samtycke.....	10
2.3 Men vad är då LVM-lagstiftning.....	10
2.3.1 Förutsättningar för tvångsvård.....	11
2.3.2 Tillämpning av vården.....	11
2.3.3 Förvaltningsrätten bedömer och beslutar.....	12
2.3.4 Förvaltningsrättens arbete.....	12
2.4 LVM – inte ett svenskt fenomen	13
3 Metod och Teori.....	16
3.1 Metod.....	16
3.2 Kvalitativ forskning.....	16
3.3 Perspektivanalytiskt analyschema.....	17
3.4 Validitet, reliabilitet, generalisering och relevans	18
3.5 Förförståelse.....	18
3.6 Undersökningsgrupp	19
3.7 Materialinsamling/Kodning.....	19
3.8 Avgränsning av materialet/Urval	19
3.9 Etiska överväganden	20
3.9.1 "Better safe than sorry"	20
3.9.2 Offentlighetsprincipen.....	21
3.10 Teori resonemang	21
3.11 Teori	23
4 Tidigare forskning	25
5 Resultatredovisning	27
6 Analys	31
6.1 Förekommer det ett slags mallskrivande i domsluten	33
6.2 Den inbyggda komplexiteten i tvångsvården	34

7 Slutsatser	36
7.1 Argumenten till tvångsvård	36
7.2 "Är det någon som lyssnar på vad jag har att säga?"	37
7.2.1 Teoretisk anknytning	40
7.3 Jurister i det sociala arbetets tjänst	41
8 Diskussion	42
8.2 Nyttan av tvångsvårdande insatser	43
Referenslista:.....	45

1. Inledning

Visst är Sverige ett bra land att leva i?

Jag vill hävda att en rådande generell uppfattning bland medborgarna i Sverige är det vi har ett omvårdande skyddsnet som fångar upp individer som på ett eller annat sätt tappat fotfästet i livet. Att vi har en tillit att stat, kommuner och myndigheter agerar på ett hjälpande och skyddande vis när det så behövs. Vi har ett välfärdssamhälle som är uppbyggt under många år med politisk stabilitet och där stora skattefinansierade reformarbeten varit inriktade till att stödja de mest sårbara och utsatta grupperna i vårt samhälle. Våra styrande politiker har under decennier rabblat mantrat; skola, omsorg och arbete och till stor del måste väl ett erkännande tillräknas dem att detta har varit en framgångsrik politik. Detta till trots hamnar medborgare i svårigheter som är så graverande att samhället ser det som sin uppgift att gripa in för stöd och hjälp.

Inget samhällssystem, hur hyllat och väl uppbyggt det än må vara, kan betraktas som perfekt eller utan brister. Trägårdh och Svedberg (2012) gör följande reflektion gällande synen på den svenska välfärden och enskilda individer:

”However, even as Sweden is often celebrated for its generous and universal social rights, a darker underside has, from time to time, come into focus, one that concerns the rights of individuals – especially in situations when they come into conflict with the welfare state” (Svedberg, Trägårdh, 2013, s.222).

Trots att vårt välfärdssystem är uppbyggt för att gynna och stödja medborgarna i deras vardagliga liv och leverne kan konflikter uppstå mellan just myndighetsstrukturer och enskilda individer. Människor som lever i periferin, exempelvis missbrukare, och som inte kan medverka eller bidra till den fortsatta samhällsupbyggnaden kan riskera att fördjupa sitt marginaliserade tillstånd.

Trägårdh och Svedberg resonerar vidare kring de ideal som omger det svenska välfärdssamhället i synen på *den skötsamme arbetaren*. Man avser med detta epitet de skyldigheter och förpliktelser som kommer med medborgarskapet.

Även om man inte öppet uttalar ett synsätt där både folket och de styrande anses ha uppfattningen att medborgarskapet skall förtjänas och inte vara en villkorslös rättighet, så är detta underförstått. De sociala rättigheterna skall förtjänas genom hårt arbete, gott uppförande och ansvarstagande för sig själv och sin familj i enlighet med de rådande sociala koderna (s.226-227). Synen på individer, som på olika sätt inte lever upp till dessa ställda levnadskriterier, riskerar att dela upp människor i olika klasstillhörigheter. Att man helt enkelt graderar människor. Ju sämre klasstillhörighet desto svårare är det att få del av den välfärd som samhället erbjuder medborgarna. Stigmatiserade individer som lever i samhällets marginal har svårt att få sina behov tillfredsställda och därmed kan denna grupp inte jämlikt ta del av samhällets sociala rättigheter (2013, s.228).

En av dessa marginaliserade grupper som omfattas av ovan nämnda fenomen, andra klassens medborgare, är människor som är i en pågående beroende- eller missbrukssituation. Det är den andel

av befolkningen som de flesta av oss benämner som missbrukare. Denna grupp av medborgare i vårt samhälle får svårt att få tillgång till existerande samhällstjänster samt att hävda sin rätt och vilja i ett samband med myndighetsutövning kan te se sig som ett axiom (SOU 1974:39, s 99). Krav som ställs exempelvis på en missbrukare kan i många fall stänga dörrar för dem. Exempelvis kan det krävas att folk med sociala problem måste rehabiliteras innan de kan erbjudas bostad eller ges möjlighet till försörjning genom arbete eller understöd. Det kan ställas hårda krav på motprestationer för att dessa individer i marginalen ska få ta del av den generella välfärden. Krav som kan vara svåra för dem att införliva just på grund av att de är i en utsatt och svår levnadssituation. I och med sitt missbruk och levernet detta medför, uppfattas dessa individer som andra klassen medborgare och därför bedömer samhällets aktörer, exempelvis socialtjänst och rättsväsende, att de generellt har rätt att ifrågasätta missbrukare (Svedberg, Trägårdh, 2013, s.228).

När det kommer till vård av missbrukare är det socialtjänstens olika metoder och teorier som ligger till grund för planering och upprättandet av en vårdinsats. När denna planering inte efterföljs av individen eller om socialtjänsten finner att resultaten inte kommer snabbt nog (samt att de anses vara resultatlösa) har de möjligheter att, mot individens vilja, ansöka om tvångsinriktade metoder. Detta sker då enligt LVM och ärendet blir ett rättsfall där domstolsväsendet blir involverade (SOU 2011:35).

1.1 Problemformulering.

Vårt samhälle tillhandahåller olika medel för att hjälpa och stödja utsatta individer som hamnat i svåra livssituationer och ofta är det kommunernas uppgift att på bästa sätt finna adekvat hjälp.

Kommunernas strävan, genom dess socialtjänst, är att på frivillig bas planera och upprätta behandlingsplaner och åtgärder som hjälper individen ur ett destruktivt missbruk. I situationer där en individ inte vill eller kan medverka i en livsavgörande behandling, och där insatser på frivillig grund har prövats men inte gett något förändringsresultat, kan tvångsmetod som sistahandsåtgärd tillämpas . De som slutligen fastställer ett beslut om frihetsberövande och efterkommande vård under tvång är en rättsvårdande instans – förvaltningsrätten (Runquist, 2012, s.58-59).

1.1.1 Samhällets intention till att göra gott

Samhällets intention och vilja att gripa in och skydda medborgaren, när denne själv inte anses ha det generella omdömet att se sin utsatthet och sitt farliga leverne är, anses vara starkt. När det bedöms att missbrukarens användning av psyko aktiva substanser så gravt påverkar dennes omdöme till att avgöra var gränsen går, där missbruket kan få livshotande konsekvenser för individen själv eller för dennes närmaste omgivning, åsidosätts individens möjlighet till vård under frivilliga former. Samhället och dess myndigheter träder då in med tvångsvårdande insatser ”bestämmelser om vård utan samtycke ges i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (Bergstrand, 2016, s.15).

Det kan i dessa fall röra sig om situationer när livet är i fara, eller det i vart fall föreligger allvarliga och akuta hälsorisker. Man kan hävda att den enskilde till synes väljer drogen trots

riskerna för sjukdom, lidande och död är överhängande, men man likväl hävda att dessa val är fiktiva, eftersom beroendet tagit över den fria viljetrytningen, så att han eller hon de facto inte träffar några egna fria val. Detta kan då motivera att man tillfälligt går ifrån den vårdetiska principen om självbestämmande för principen om att göra gott (SOU 2011:35, s.298).

Det är genom domstolsförhandling i Förvaltningsrätten som tvångsvårdande missbruksbehandling bedöms vara tillämpliga i särskilda fall. Från dessa förhandlingar utges följaktligen domstolsprotokoll som beskriver på vilka grunder och under vilka omständigheter man anser att LVM-beslut är motiverat (Larsson-Kronberg, 2005, s.136).

I den här undersökningen av cirka 30 stycken domstolsprotokoll där LVM-omhändertagande har fastställts utgår min granskning till att finna och beskriva de orsaker och skäl som anges för att berättiga (rättfärdiga) beslut om frihetsberövande och påtvingad vård för missbrukare. Intentionen är att försöka finna och synliggöra de underliggande faktorer som är så starka att man frångår individens fria vilja samt hur domstolen beskriver dessa i sina motiveringar av besluten. Det uppstår en paradox mellan statens vilja att skydda och vårda samhällets medborgare och individens fria val till hur att leva sitt liv om än det kan ses som destruktivt. En förhoppning är att studien och dess resultat ska väcka frågeställningar som i någon mån kan vara underlag för kritisk granskning utav behovet av tvångsvårdande insatser.

1.2 Syfte

Syftet är att redovisa och ge kunskap om de diskurser som förekommer i domstolens sätt att resonera kring och bedöma behovet av tvångsvården för missbrukaren. Kort sagt: vilka argument framställs i domsluten för att berättiga en dom om tvångsvård.

1.3 Frågeställningar

Vilka argument använder domstolarna för tvångsomhändertagande av missbrukare samt vilka uttryck och beskrivningar finns gällande de personer som är föremål för LVM-förhandlingar i domstolen? Går det att i domarna utläsa huruvida hänsyn tagits till missbrukarens vilja och önskemål?

Min nyfikenhet väcktes kring vilka grunder det finns till att missbrukare döms till frihetsberövande tvångsvård och hur rättfärdigar domstolen dessa domar. Vilka diskurser är förekommande i de skrivna domsluten?

Mina frågeställningar ställs mot följande kritiska perspektiv

Jag har utifrån ett kritiskt perspektiv konstruerat mina frågor för att kunna fullgöra min granskning av domstolsprotokollen samt efterkommande analys av densamma.

- Vilka diskurser och grunder gällande tvångsomhändertagande anges av förvaltningsrätten i domstolsförhandlingen
- Det är intressant att ur domslutens skriftliga motiveringar försöka skönja om det finns särskilt

språkbruk samt motiveringsgrunder som återkommer och att det på så vis påminner om ”mall-skrivande” hos domstolen.

- Eftersom LVM-domar, och efterkommande utdömd vårdbehandling, är ett uttryck för maktutövning där man kan utgå ifrån att den tilldömde individen har motsagt sig vård i denna form. Det kan vara intressant att i domsluten försöka utläsa huruvida förvaltningsrätten har tagit till sig individens syn på situationen och dennes eventuella önskemål gällande alternativa vårdförslag.
- Hur står det till med nämndemännens generella kunskap om socialt arbete och missbruksproblematik? Förlitar sig nämnden enkom på eventuella läkarintyg och socialnämndens utredningar? Trots att det finns en beskrivande rekvisita i själva lagtexten så är ju all juridisk tillämpning byggt på tolkningar. Att domstolens ledamöter besitter full juridisk expertis finns det inget som talar emot, men hur är deras kunskaper på just det socialmedicinska området och hur införstådda är de i sociala omständigheter som råder kring individer som hamnat i domstolen för att där bedömas till frihetsberövande tvångsvård?

2. Bakgrund

Missbrukssituationen i vårt land

I en rapport från forskningsenheten *Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem* (STAD)¹ vid Karolinska institutet avseende beroendeproblematik och missbruk av Sveriges vuxna befolkning (ålder 17 – 84 år) framkom det att drygt fyrahundratusen (408 000) medborgare var beroende av alkohol, narkotika eller utan läkares ordination narkotikaklassade läkemedel. Undersökningen gjordes under 2013. Hur många av dessa som aktivt sökt eller har pågående behandling av socialförvaltning eller hälsovård framgår inte (STAD, rapport nr 55, s.2-3). Det som synliggörs i undersökningen är att nästan en halv miljon medborgare i hela landet lever under svåra missbruksförhållanden.

- Under tidsperioden 2000 till 2012 tvångsvårdades cirka 6500 personer med stöd av LVM. Dessa personer fick under högst sex månader behandling/vård på något av de LVM-hem som Statens institutionsstyrelse tillhandahåller (Runquist, 2012, s.27).
- Varje år döms vid Länsrätterna drygt tusen personer i landet till tvångsvårdsbehandlingar. Under en tvåårsperiod, 2015-2016, dömdes cirka 350 personer inom Stockholms län till detsamma (Länsrättens kansli, 2017-03-17).

Denna handläggning regleras genom lagstiftning – *Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall* (Svensk författningssamling 1988:870). Innan ett ärende prövas i rätten har det handlagts av socialtjänsten i berörd kommun.

Runquist menar att förfarandet med tvångsomhändertagningar väcker principiellt viktiga frågor för vårt rättssamhälle och rättstänkande. Detta eftersom regeringsformen och även socialtjänstens principer bygger på den enskilde medborgarens självbestämmanderätt (Runquist, 2012, s.27-28).

Eftersom LVM tillämpas för individens bästa men oberoende av vad individen själv vill och utan samtycke samt att bedömningarna grundas av utomstående är tvångsvård att betrakta som en paternalistisk lagstiftning (s.29).

Blennerger menar att en viktig aspekt av människans grundvärdighet och grundläggande rättstrygghet är att vara fri från tvång. Rätten till självbestämmande och självständigt agerande ingår som en rättighet till integritet. Blennerger menar vidare att tvångsingripande inom exempelvis missbruksvård är att påtvinga individen en välfärd denna inte efterfrågar (Blennerger, 2005, s.195).

2.1 Missbruksvård – socialt arbete eller rättsfall?

Människor som av olika anledningar har hamnat i ett långtgående missbruk, där deras liv förändrats på ett radikalt sätt, ska i det sammanhanget ses som ett *socialt problem*. De instanser som i första hand arbetar med denna problematik är socialtjänsten och i viss mån landstinget. En ytterligare aktör som

¹Regeringen beslutade år 2012 att genomföra en fördjupad nationell mätning av bruk av alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT) i den vuxna befolkningen. Uppdraget gavs till forskningsenheten Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem (STAD) vid Karolinska institutet.

tillkommit är rättsväsendet, genom dess förvaltningsdomstol, där juridik ska tillämpas för att bedöma och fastställa individers behov av vård.

I den 1 § LVM-lagstiftningens står att läsa:

De i 1 kap. 1 § socialtjänstlagen angivna målen för samhällets socialtjänst skall vara vägledande för all vård som syftar till att hjälpa enskilda människor att komma ifrån missbruk av alkohol, narkotika och flyktiga lösningsmedel.

I samma lagrum omnämns tydligt att vården ska ta hänsyn till och byggas på respekt för medborgarens integritet och självbestämmande. Samt att vården så långt som möjligt ska planeras och utformas i frivillig form och i samverkan med den berörde. Detta är lagstiftarens intention (SOU 2011:35, s. 301).

2.2 Vård utan samtycke

Självklart uppkommer fall där individer, som på olika sätt aktualiseras vid socialtjänsten, inte vill delta eller anses vara i ett sådant tillfälligt utsatt tillstånd att frivillig medverkan inte kan uppnås. I vissa ärenden gällande missbrukare där skyndsamma åtgärder krävs, för att säkerställa individens liv eller andras liv i individen omedelbara närhet, bör tvångslagstiftning tillämpas. Detta innebär att individen, ofta mot dess vilja, omhändertas (frihetsberövas) till ett skydd för denne eller dennes nära omgivning. Detta regleras i den 4 §, Lag (1988:877, s.2-3) om vård för missbrukare i vissa fall.

Paragraferna 2 till 4 beskriver omständigheterna kring när och hur arbetet ska utformas oberoende individens samtycke och den 5 paragrafen klargör vilket beslutsfattande organ som skall verkställa beslutet om tvångsvårdsinsatserna, "Förvaltningsrätten beslutar om beredande av tvångsvård. Detta anges i Lag (2009:800).

Att genom ett domstolsförande tvinga människor med missbruk att underkasta sig behandling under frihetsberövanden former är ett stort ingrepp i individens liv. Personen har inte formellt begått en kriminell handling, men likt ett rättsfall gällande brottmål underkastas missbrukaren en huvudförhandling där denne kan dömas till viss åtgärd eller "frias". (Arlebrink & Larsson Kronberg, 2005, s.11-12).

2.3 Men vad är då LVM-lagstiftning?

Denna lagstiftning tillämpas då man uttömt alla möjligheter till att, på frivillig väg och med personens samtycke, understödja och planera insatser när det gäller personer med missbruk (Gustafsson, 2005, s.31). Lagens funktion är, hur illa det än kan framstå, att reglera samhällets möjligheter att mot den enskildes vilja och medverkan bereda en missbrukare vård. Det framhålls dock att lagstiftarens tanke är att i första hand se till den enskildes vårdbehov och värna om denne. Detta ska ställas framför samhällsskyddet från missbrukare och de konsekvenser ett missbruk kan få för det allmänna.

Det primära syftet med tvångsvården skall vara att motivera missbrukaren att ta emot stöd och behandling för sitt missbruk. Ett kortsiktigt mål är att abrupt stoppa missbruket genom själva

omhändertagandet samt att få möjlighet till motivationsarbete och frivillig medverkan till fortsatt behandling. Det långsiktiga målet med frivillig medverkan till förändringsarbetet, är att nå frihet från fortsatt missbruk (Tryblom, 2011, s.14-15).

LVM är att se som ett komplement till SoL, sociallagstiftningen². Tvångsvård ska ses som ett undantagsförfarande där frivilliga insatser och beslut inom missbruksarbetet på socialtjänsten inte anses vara tillräckliga (Bergstrand, 2015, s.12-15).

De inledande bestämmelserna i LVM-lagstiftningen är formulerade så att de angivna målen för samhällets socialtjänst ska vara vägledande för all vård som har till syfte att hjälpa medborgarna att komma ifrån missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel. Vidare ska lagen ta särskild hänsyn till individens självbestämmanderätt och integritet. Vården ska i första hand utformas och genomföras i samförstånd och samverkan med den enskilde individen (SFS 1988:87, 1§).

Sett ur ett samhällsperspektiv, som redovisas i ett slutbetänkande av Missbruksutredningen, 2011, gällande samhällets livräddande insatser för missbrukare står att läsa:

I akuta situationer, när livet eller allvarlig skada bokstavligen riskeras, torde de flesta erkänna att ett gott samhälle bör hålla sig med en noga reglerad och rättssäkert utformad möjlighet att ge vård oberoende av den enskildes samtycke (SOU 2011:35, s.299).

2.3.1 Förutsättningar för tvångsvård

Missbruket måste bedömas vara förhållandevis intensivt och regelbundet samt att vården inte kan utföras på annat sätt än genom tvångsvård. Denna ansats benämns som *generalindikation*. Utöver denna generalindikation innehåller lagstiftningen tre *specialindikationer*.

Dessa indikationer behandlar:

1. Missbrukarens egen hälsa (4§ p.1)
2. Missbrukarens sociala liv (4§ p.2)
3. Risken för att missbrukaren själv eller någon närstående kan komma till skada (4§ p.3)

Man kan uttrycka att villkoren för tvångsvård har en *prognostisk prägel* vilket innebär att ett pågående missbruk skall ses utifrån vad som redan skett, fortfarande pågår och vad som kan förväntas fortgå.

Dessa specialindikationer ska vägleda handläggaren vilka omständigheter som ska råda för att fatta beslut om tvångsvård. Förutom generalindikationen måste en av specialindikationerna vara uppfylld för ett beslut om vård inom tvångslagstiftningen. Att en individ endast har ett missbruk eller beroende rent medicinskt eller psykologiskt är inte avgörande för beslutet för tvångsvårdade insatser (Gustafsson, 2005).

2.3.2 Tillämpning av vården

Detta innebär i praktiken att individer som missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel och anses vara i ett vårdbehov från ett fortgående missbruk, ska beredas vård oberoende om samtycke

²Den nuvarande sociallagstiftningen är utfärdad år 2001 och den senaste revideringen skedde 2017 (SFS 2017:210, rättelseblad).

finns till detta. Allvarlighetsgraden i missbruket ska uppnå nivå där missbrukaren antingen utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Detta regleras i 4§ i LVM. (Grönwall & Holgersson, 2004, s.467).

Tvångsvård skall beslutas om:

- Någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån missbruket.
- Vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen eller på annat sätt
- Och han eller hon till följd av missbruket:
 - a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara,
 - b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller
 - c) Kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående (Tryblom, 2011, s.21-22).

2.3.3 Förvaltningsrätten bedömer och beslutar

Om rätten finner att de grundläggande indikationerna är uppfyllda och att det föreligger ett behov av tvångsvård, dömer rätten missbrukaren att underkasta sig vård enligt gällande lagstiftning. Nu ligger det på socialnämndens ansvar att verkställa beslutet. Efter denna dom så tillämpas det som av socialförvaltningen har framarbetats och beskrivits i vårdplanen, gällande omfattningen och inriktningen av vården samt vilket behandlingshem som är aktuellt i detta ärende (Larsson-Kronberg., 2005, s.136).

2.3.4 Förvaltningsrättens arbete

Förvaltningsrätten är den domstolsinstans som prövar ärenden om tvångsvård. Ärendet inkommer från en myndighet, socialförvaltningen, där det har aktualiserats. Detta initiativ omnämns inom förvaltningsrätten som ett s.k. *publikt anhängiggörande* (Warnling-Nerep, 2014, s.21).³

Inom förvaltningsrätten utgår man från olika handläggningsstadier i beredandet och verkställandet av beslut:

- Initialstadiet, ett ärende väcks av någon eller av myndigheten själv
- Beredningsstadiet, ärendet bereds för att göras klart för förhandling/beslut
- Avgörandestadiet, ärendet avslutas genom ett slutligt beslutsarbete
- Verkställighetsstadiet, beslut förverkligas, ibland genom tvång.

Detta förvaltningsförfarande har av tradition kallats för *enpartsförfarande* där myndigheten dels ska bevaka det allmännas intresse gentemot den enskilde individen och samtidigt se till att den enskildes sak blir opartiskt och rättssäkert behandlat (Warnling-Nerep, 2014, s.35). Förvaltningsrätten har

³Med detta avser man hur, var och vems som startar ett ärende.

skyldighet att motivera sina beslut när det gäller förhandlingar mot enskild individ och det är ett grundläggande krav att de anger vilka föreskrifter och lagrum som tillämpats som grund till beslutet (Warnling-Nerep, 2014, s.48).

2.4 LVM – inte ett svenskt fenomen

Runquist upplyser oss i sin bok ”*Legitimering om tvångsvård*” (2012), till motsats av vad många av oss tror, att LVM inte är ett typiskt svenskt fenomen. Även om vår utformning är unik med den särskilda uppbyggnaden kring krav på tvång. Runquist hänvisar till undersökningar från Israelsson och Gerdner (2010) där det framkom att många länder världen runt har liknande tvångslagstiftningar även om dessa inte är direkt lika den svenska.

I flertalet av de länder som de studerat har det funnits en civil tvångsvårdslagstiftning som har motiverats av en välfärds logik, medan tvångsvård i en minoritet av de undersökta länderna istället var en del av strafflagstiftningen vilket har motiverats utifrån en moralisk logik (s. 54).

Även Gustafsson (2001) upplyser att LVM inte bara förekommer i Sverige. Tvångslagstiftning förekommer i många länder men att det bland annat skiljer sig gällande vilka instanser som ansvarar för detta förfarande. Det som primärt skiljer sig från den svenska tvångsvården är förutsättningarna för ett ingripande, vårdens slutliga mål, innehållet av behandlingen/vården och vårdtid. Gustafsson nämner en WHO⁴-studie från 1986 där 27 av 43 undersökta länder har någon form av tvångslagstiftning för alkohol- och/eller narkotikamissbrukare. En del av dessa länder reglerar aktuell tvångsvård genom psykiatriskvårdslagstiftning medan andra länder har speciell lagstiftning rörande missbruksberoende. Holland har från år 1995 ett projekt som riktar sig till kriminella missbrukare där individer som begår upprepade brott kan få fängelsedomar omvandlade till en typ av tvångsvård under en period av 20 månader. Skulle individen avbryta eller på annat sätt inte fullfölja planeringen som förutsätter denna vårdform, avbryts vården och ersätts av kriminalvård – fängelse (s.50).

Andra länders vårdtid gällande tvångsomhändertagande skiljer sig markant från den svenska modellen. Länder som har en kort omhändertagandetid är exempelvis Australien och Finland där individen kan vårdas under tvång fem-sju dygn (undantagsvis 30 dygn) för att klara av det akuta vårdbehovet (s.51).

Sen finns det andra länder vars syfte med vården inte enbart avser att ombesörja god missbruksvård och stöd för missbrukaren utan även kontrollera hotet och skydda samhället. Där kan vårdtiden bli betydligt längre och variera stort. I Schweiz kan tvångsvården pågå upp till tre år eller ”tills en farlig missbrukare inte längre utgör en samhällsfara” (s. 51).

Ryssland medger tvångsvård i perioder av två och ett halvt år upp till maxtid tio år. Utöver maxtiden

⁴WHO, World Health Organization (sv: Världshälsoorganisationen), ett FN organ för hälsofrågor som bildades 1948.

ges det möjlighet till ett års förlängning (s.51).

Slutligen asiatiska länder (Malaysia, Singapore och Thailand) där tvångsvården gäller under sex månader med möjlighet att förlänga tiden med sex månader i taget (s.51).

Danmark och Norge har även en liknande lagstiftning som den svenska även om konstruktionen av deras vårdlagar ser annorlunda ut. En kortare presentation följer nedan.

Danmark:

I vårt grannland Danmark värnar man starkt om frivillighetsprincipen. Man anser att vuxna människor har frihet att välja att leva ett självdestruktivt liv så länge det inte drabbar andra personer. Den grundläggande principen om individens ansvar för sig själv och för sitt liv är så orubblig att man inte anser att den bör modifieras i förhållandet till narkotikamissbrukare.

Eftersom Danmark har fri ordinationsrätt, krävs inga specialläkare för utskrivning av behandlingspreparatet metadon⁵. Efter att forskningsrapporter gällande långvarig metadonbehandling redovisades i början på 1990-talet uppkom ett behov av att försiktigt börja införa vissa tvångsåtgärder. Denna lagstiftning infördes 1992 och kom att kallas ”tilbageholdelse af stofmisbrugere i behandling”. Det finns inga krav på stat eller kommuner att tillämpa vårdbehandlingen utan det avgörs i respektive *amtsråd*⁶ om de vill tillämpa vård med kvarhållning. Denna behandling bygger på frivillighet från missbrukarens sida. Ett behandlingskontrakt upprättas mellan myndigheten och missbrukaren där vård och behandling planeras och utformas till en fastlagd behandlingsplan. Sen är det upp till missbrukaren om han vill ingå behandlingen. Ett tvångsingripande, kvarhållning, får endast ske om det anses vara oförsvarligt att inte ingripa till skydd för missbrukaren då denna anses ha uppenbart dåliga utsikter till att förändra sin utsatta situation och att tillståndet har väsentligt förvärrats.

Längden på ett behandlingskontrakt får inte överstiga sex månader och missbrukaren har möjlighet att när som helst bryta kontraktet. Själva tvångsomhändertagandet, kvarhållningen, skall vara så begränsat som möjligt och till dess individen har hunnit återhämtat sig fysiskt och psykiskt att ett eget beslut om fortsatt behandling kan tas. Tvångsomhändertagandets maxtid löper upp till 14 dagar och den samlade kvarhållningen kan inte överstiga två månader inom ett ramen av ett halvt år. Skulle en missbrukare avbryta eller avvika från behandling har myndigheten inga verktyg att eftersöka eller med tvång återföra individen till vårdinsatsen. Detta gäller enbart narkotikamissbrukare. Någon särskild lagstiftning för alkoholmissbrukare existerar inte (s.52).

Norge:

Även Norge har sin utgångspunkt att missbrukaren genom socialtjänsten ska hjälpas och vårdas utifrån

⁵Metadon, är ett mycket kraftfullt morfinliknande analgetikum, opioid. Det är ett narkotikaklassat smärtstillande läkemedel mot svår smärta vid exempelvis cancer. Används inom beroendevården i avgiftningsfasen samt som underhållsmedicinering vid fortgående behandlingar.

⁶Amtsråd, grevskapsråd i Danmark, kan jämföras med svenska landsting.

frivillighetsprincipen, ”Det råder en bred enighet om att behandling svårligen kan lyckas om inte missbrukaren själv är inställd på att göra något åt sitt missbruk” (s.53). Detta regleras inom den generella kommunala sociala omsorgen, *Lov om sociale tjenester*. Missbrukare blir därmed en målgrupp för socialtjänstens allmänna hjälp-och stödåtgärder. Huvudsakligen ska socialtjänsten verka för att stöd och behandling ges inom den primära hälsovården. Genom att utarbeta en behandlingsplan anpassad efter den enskildes behov ska behandling tillhandahållas utanför institution. Exempel på åtgärder kan vara social stödkontakt, kontakt med socialmedicinska polikliniker samt remittering till allmänpsykiatriska kliniker. All vård som planeras ska ske i samtycke med missbrukaren. Skulle dessa insatser visa sig vara otillräckliga har kommunerna en skyldighet att ombesörja vård på institution. När väl individen är intagen på en institutionsbehandling genom eget samtycke kan tvångsåtgärder, om att kvarhålla missbrukaren upp till tre veckor räknat från intagningsdatumet, tillämpas. Det egna samtycket missbrukaren har medgivet kan upphävas och övergå till tvångsingripande endast då behandlingen är planerad till att pågå över tre månader (s.53).

Missbrukaren kan kvarhållas upp till tre veckor efter det att samtycket har dragits tillbaka.

Kvarhållning kan upprepas tre gånger under varje institutionsvistelse. Skulle individen olovligt avvika från behandlingen kan denne eftersökas och återföras till institutionen om detta sker inom tre veckor från avvikelset datumet. Passeras treveckorsgränsen finns det ingen möjlighet att tvinga tillbaka missbrukaren (s.53-54).

3 Metod och Teori

3.1 Metod

Utifrån mina frågeställningar kommer jag att använda *texttolkning* som synliggörande instrument för granskningen av Förvaltningsrättens LVM-domar och därmed försöka finna de rådande diskurser med vilka domstolen motiverar tvångsvården. Denna uppsats är en samhällsvetenskaplig undersökning där människor i samhället studeras. Studieobjekten, i detta fall domstolsledamöter och missbrukare, har en relation till varandra och texter (domstolsprotokoll) från dessa möten produceras. Det är dessa texter som jag studerar vid texttolkning. ”Vissa forskare ser det som att vi, för att kunna säga något om vårt sätt att tänka och våra handlingar, måste studera språket” (Bergström & Boréus, s.17). Det jag finner intressant med denna metod är på vilket sätt man bör betrakta texterna. Det är av stor vikt att man har en grundförståelse av vilken textanalys man väljer att använda. I mitt fall av studie relaterar texterna till människor och grupper av människor. Texterna (domsluten) har skapats av en grupp människor och en annan grupp människor är dess mottagare (missbrukarna) och i dessa texter speglas, framställs eller ifrågasätts exempelvis olika maktförhållanden (s.20-21). Jag har i min granskning av domstolsprotokollen och i min analys eftersökt och funnit de argument som framkommit i domstolens bedömning huruvida tvångsvård skall utdömas. Dessa argument har jag redovisat. Jag har även presenterat vad den ”dömde” individen har haft för önskemål om vård samt dennes inställning till tvångsvården.

Jag har utifrån författarnas beskrivningar av texttolkning formulerat forskningsbara frågor och därefter utfört en textanalys, s.k. argumentationsanalys, av det insamlade materialet. Fördelen med denna metod är att det underlättar belysa ett samhällsvetenskapligt problem. Eftersom jag har intresse av att studera orsaksförhållanden, och inte bara språkbruket i domsluten passar denna metod till fullo. Bergström & Boréus menar att ”en lingvistisk analys av denna sorts text kan mycket väl säga något intressant om språket utan även säga något om det sammanhang språket är en del. Nackdelen med metoden å andra sidan är att hur noggrant och metodiskt jag än har gått till väga i mitt arbete kan vissa aspekter alltid kritiseras och ifrågasättas men förhoppningen är att en sådan kritik kan väcka nya frågor och föra diskussion och forskning kring ett ämne framåt.(s.24).

Då domstolsprotokollen även innehåller socialtjänstens yrkanden, som bygger på den LVM-utredning som föregått domstolsförhandlingen, blir även dessa yrkanden en del av granskningen. Detta då domsluten delvis hänvisar till uppgifter hämtade därifrån och till viss del grundas utifrån dessa uppgifter. Detta är en *kvalitativ undersökning* som tillämpar en hermeneutisk⁷ tolkningsmetod.

3.2 Kvalitativ forskning

Denna forskningsmetod är tolkande, ofta samhällsvetenskaplig, med rötter bl.a. i den

⁷Hermeneutik är vetenskapen om rätt tolkning av en text eller läran om förståelse. Det är en forskningsmetod där fokus ligger på tolkningen av en text (Sohlberg, 2013, s.65).

humanvetenskapliga forskningstraditionens hermeneutik. Kvalitativ forskning syftar i allmänhet till att beskriva ett enskilt fenomenets kvaliteter och karaktäristika. Det som kännetecknar en kvalitativ metod är att det handlar om att man vill beskriva något – att beskriva egenskaper hos något och hur något är beskaffat. Sådan forskning syftar i allmänhet till att skapa en djupare förståelse för attityder och idéer som förorsakar människors handlingar, formuleringar och beslutsfattande. Fördelarna med denna metod är att den åskådliggör olika fenomenets egenskaper. Den bidrar till att besvara frågorna hur, var och varför något sker. I min undersökning är den metoden tillämplig då jag eftersöker få svar på hur samhällets rättfärdigar sitt sätt att hantera tvångsvård. Bryman (2008) tar upp att nackdelen med just denna forskningsform med att hänvisa till Silverman (1993). Han är kritisk till att kvalitativ forskning ”inte tar upp de många och olika former som denna forskningsstrategi kan anta”(s.342). Bryman anser vidare att kvalitativ forskning kan ses som problematisk då forskaren använder sig av olika metoder i sin undersökning. Bryman menar att det kan vara svårt att enkelt beskriva den kvalitativa metoden:

... skälet till att man ibland drar sig för att definiera kvalitativ forskning är att kopplingen mellan teori och praktik är något mer mångtydigt än när det gäller kvantitativ forskning⁸, där man låter teoretiska frågeställningar styra problemformuleringen och analysen av data (s. 344).

3.3 Perspektivanalytiskt analyschema

För att få en ökad förståelse av de diskurser som framträder från granskningen av domstolsbesluten har jag i uppbyggnaden av uppsatsen hämtat inspiration och vägledning från Jönsons problemperspektiv⁹ (perspektivanalys) och dennes förslag till analyschema (Jönson, 2010, s.26-27).

Analyschema kan enligt Jönson (2010) ställas upp på följande vis:

Problemets karaktär. Det huvudsakliga problemet jag vill belysa är hur samhället resonerar kring att tvångsvårda individer med en lagstiftning. Se vilka diskurser som råder i hela ärendehandläggningen. Egentligen vill jag undersöka domstolens motiveringar som föreligger ett frihetsberövande och tvångsvårdande förfarande, men eftersom det inte går att utesluta socialtjänstens diskurser (då dessa ligger som underlag för beslut i rättens prövning) innefattas även dessa i min undersökning (s. 26).

Problemets orsaker. I min undersökning av hur både socialtjänsten och domstolen resonerar kring tvångsvården så kommer det med stor sannolikhet att avhandlas vad de anser vara orsak till problemet. Voluntaristiska och deterministiska¹⁰ förklaringar till problemet kan synliggöras och förklaras (s.28-29).

⁸Kvantitativ forskning är en metod man försöker hitta statistiska resultat som går att kvantifiera och generalisera. Man försöker med olika mätmetoder hitta informationer ur en objektiv verklighet (Bryman, 2002, s. 150-152).

⁹Med problemperspektiv avses förklarande ”paket” av resonemang om problemets orsaker, omfattning, lösningar samt typexempel”(Jönson, 2010, s. 25).

¹⁰Voluntaristiska orsaker anger individens fria vilja och ansvar medan deterministiska orsaker avser omgivningens påverkan och andra strukturella faktorer (Jönson, 2010, s. 26).

Problemets konsekvenser och omfattning kan det ses ut olika perspektiv. Missbruket i sig självt är ett socialt problem inte bara för missbrukaren och dess anhöriga. Det bör ses som ett vidare samhällsproblem ur flera aspekter. Dock ligger fokusering i min granskning på domstolsförfarandet – nämligen att se till den juridiska hanteringen av tvångslagstiftningen (s. 30).

Problemets aktörer är dels socialförvaltningen och rättsväsendet samt de som omfattas av deras handhavande – brukarna (s. 32).

3.4 Validitet, reliabilitet, generalisering och relevans

Särskild hänsyn har tagits till begreppen *validitet* och *reliabilitet* genom hela arbetets gång. Med *validitet* avses man huruvida en bedömning, som görs från de slutsatser som framställts från en undersökning, hänger samman eller inte (Bryman, 2008, s.50). Med *extern validitet* strävar man efter att se om resultatet från den egna specifika undersökningen kan överföras och tillämpas på andra grupper eller situationer. Detta benämns som *generalisering* (s.168). Jag har utifrån mitt syfte och resonemang i teoridelen hållit en linje i min granskning för att validitets krav ska uppfyllas. Jag har varit uppmärksam på att syftet och även frågeställningen hänger ihop och att de svar jag anser mig finna är just de som kan besvara de primära frågorna. Jag anser också att mitt resultat ska kunna överföras och tillämpas på liknande undersökningar av rättsfall där domsluten granskas för att för att synliggöra en viss norm eller annan företeelse.

Reliabilitet(extern), avser hur tillförlitlig resultatet är och handlar i kvalitativ forskning om i vilken utsträckning resultatet kan replikeras. Alltså att undersökningen upprepas med samma uppläggning men av annan forskare. Det gäller att vara noggrann i största allmänhet för att resultatet ska bli så trovärdigt som möjligt (s.354-355). Jag har i min granskning av domstolsprotokollen försökt inta ett objektivt synsätt för att inte påverka eller snedvrیدا den information som jag där funnit. *Relevans* är ett viktigt begrepp i den kvalitativa forskningen och ”relevansen ska bedömas utifrån hur pass viktigt ett tema är inom sitt område och vilka bidrag det kan lämna på området” (s.359). Min studie av LVM-förfarandet, som en företeelse, anser jag är viktig. LVM är ett personligt intrång i en enskild individs liv och ett skarpt verktyg inom den sociala omsorgen. Min förhoppning är att mitt bidrag skall väcka en diskussion kring LVM och därmed belysa den problematik som finns kring denna lagstiftning.

3.5 Förförståelse

Då jag under ett antal år i början på 2000-talet var verksam på en socialförvaltning, där bland annat missbrukshandläggning ingick i arbetsrutinerna, har jag en viss erfarenhet av tillämpningen av lagstiftningen. Självklart har jag åsikter och eget tyckande om ämnet som ger mig ett intresse för fenomenet. Det svåra är dock att ställa sin neutral. För att min tolkning av de diskurser jag finner i mitt material inte ska påverkas av mina egna erfarenheter har jag ställt upp vissa förhållningsregler. Genom att försöka vara öppen och ”ärlig” i min presentation och redovisa vems konstruktioner jag återger i

min analys så är min förhoppning att undvika att presentera min egen empiri (Jönsson, 2010, sid. 22). Även Winter-Jørgensen & Phillips (2000) nämner forskarens förhållningssätt till ämnen som kan ligga nära sina intressen:

Det kan vara svårt att undersöka de diskurser man själv är nära och har en åsikt om. Här måste man så gott det går försöka att sätta parentes kring sig själv och sin egna "kunskap" så att ens egna värderingar inte överskuggar analysen. Man påtalar således vikten av att ställa sig "främmande" inför sitt material och att sätta på sig "andra glasögon" att se materialets sammanhållning och huvudsakliga mening (sid.28).

3.6 Undersökningsgrupp

Då min undersökning omfattas av domstolsbeslut blir undersökningsmaterialet den empiri jag utgår från i min granskning och efterföljande analys. Eftersom som det är tre huvudsakliga aktörer, *missbrukarna, socialförvaltningen och förvaltningsdomstolen*, som interagerar i ett LVM-förfarande så blir det självklara utfallet att det är dessa tre grupper som finns med i sammanhanget. Det huvudsakliga intresset fokuseras dock kring förvaltningsrättens domstolsförfarande. I undersökningen är det förvaltningsrättens domslut, och diskursen kring hur tvångsvården anses som berättigad, som granskas.

3.7 Materialinsamling/Kodning

Insamlingen av materialet har skett genom inhämtning av slumpmässigt utvalda domstolsprotokoll gällande LVM-förhandlingar hos Förvaltningsrätterna i Göteborg, Karlstad, Malmö, Stockholm och Umeå. Jag valde att samla in domar från dessa olika regioner för att få en större bredd på undersökningsmaterialet. Totalt används 27 domar varav sju av domarna var från Stockholmsregionen och fem domar vardera inhämtades från de övriga, ovan nämnda, regioner.

Ingen fördelning gällande genus begärdes utan valet av att randomisera uttaget styrde utfallet av både genus samt åldersfördelning på de personer som var föremål för rättegångsförfarandet.

I efterföljande kodningsarbetet kategoriserade materialet efter de olika men även de samstämmiga diskurser som framkom i granskningen av domarna. Under arbetet upprättades ett kodningsschema för att få överblick över materialet samt för att synliggöra vilka ord, orsaker och företeelser som frekvent förekom (Bryman, 2008, s.651).

Under granskningsarbetet av domstolsbesluten insåg jag att det behövdes komplettering av materialinsamlande för att fullt ut kunna besvara en av frågeställningarna gällande nämndens sociala kompetens. Jag hade funderingar kring om det fanns krav eller önskemål från rätten att dess ledamöter ska ha viss skolning eller annan inhämtad specialkunskap i socialt arbete eller missbruksproblem. Jag ansåg att detta enklast besvarades av källan sig själv – förvaltningsrätten. Därför finns uppgifter i materialet som inhämtats via telefonintervju (Förvaltningsrättens kansli, 2017-04-26).

3.8 Avgränsning av materialet/Urval

Som tidigare nämnt består materialet av 27 av 35 domstolsprotokoll under åren 2016-2017, vilka jag via telefonsamtal beställt från fem olika förvaltningsrätter i landet – från söder till norr. De sju protokoll som sorterades bort avvek från den av mig begärda intressesfären då dessa berörda domar inte gick vidare med tvångsvård då yrkandet om LVM avslogs/upphävdes.

Domstolsprotokollen valdes medvetet från olika platser i landet för att på så sätt få en spridning av det insamlade materialet. Tanken är att skapa en empiri som kan utgöra ett relevant och trovärdigt underlag för att bevara den egna frågeställningen, forskningsfrågan, beträffande tvångsomhändertagande enligt LVM. Vid insamlingen av materialet valde jag att vid arkiven efterfrågade en slumpmässig inhämtningsmetod av domstolsprotokollen. Denna randomiseringsmetod gällande urvalet tillämpades för att utesluta all egen otillbörlig påverkan av grundmaterialet.

3.9 Etiska överväganden

Då jag har använt skriftligt material, domslut gällande LVM-förhandlingar i förvaltningsrätten, fann jag inga övervägande etiska problem som begränsade mitt utförande av arbetet. Dessa handlingar är offentliga. Dock är det en särskild utsatt grupp av människor, missbrukare, som förekommer i materialen. Likaså är det personer som tjänstgör vid domstolarna och som varit högst delaktiga i de domstolsbeslut som jag undersökt. Därför har jag rannsakat mitt vetenskapliga arbete enligt forskningsetiskt förhållningssätt hämtat ur docent Birgitta Forsmans lärobok i just forskningsetik.

Den forskningsetiska frågeställning jag kom närmast i mitt sätt att dels inhämta samt bearbeta mitt material, beskriver docent Birgitta Forsman i sin redogörelse av Belmontrapporten. Ur den rapporten kom det fram tre generella etiska principer gällande forskning kring människor nämligen:

- *Respekt för personer.*
- *Att göra gott.* Två generella regler i principen är: (a) skada inte, och (b) maximera möjlig vinst och minimera möjlig skada.
- *Rättvisa.* Med detta avsåg man spridningen av forskningens resultat samt lika bör behandlas lika (equals ought to be treated equally).

Tillvägagångssätten för att uppfylla dessa tre principer är följande: *Informerat samtycke, avvägning mellan risker och nytta samt val av forskningsobjekt.* (Forsman, 1997, s.42-43)

3.9.1 "Better safe than sorry"

Jag har full respekt för de människor som förekommer i domstolsprotokollen och hanterat materialet på ett sådant sätt att endast jag har haft tillgång till dem. Till skydd för deras identitet har personnummer och efternamn svartmarkerats på de domstols kopior som erhållits från förvaltningsrätten. Inga autentiska namn eller personnummer förekommer i redovisning av materialet. Det går överhuvudtaget inte att härleda till enskilda personer i någon del av utrednings- eller

redovisningsmaterialet.

Gällande anonymitet och konfidentialitet gällande de data jag insamlat så omfattas mitt material av den senare. Jag har full kännedom om namn, personnummer, bostadsadress men behåller den informationen för mig själv och materialet kommer att förstöras efter uppsatsarbetets godkännande och slutförande. Därmed kringgår jag nödvändigheten om *informerat samtyckte*.

Mina intentioner med undersökningen, samt texttolkningen ur densamma, har inte på något sätt avsett att framkalla skada för enskild individ eller lagförfattningen i sitt nuvarande utförande. När det kommer till mitt val av forskningsobjekt är det deras villkor och deras behandling som jag vill belysa genom granskning av domstolarnas diskurser avseende nödvändigheten av tvångsmedel som insats för vård. Sett ur den synvinkeln uppfylls den generella principen att maximera möjlig vinst samt minimera möjlig skada som avhandlas i Belmontrapporten som beskrivs av docent Forsman (Forsman, 1997).

3.9.2 Offentlighetsprincipen

Då den offentliga verksamheten är något som angår alla medborgare, är det i ett folkstyrt samhälle av utomordentligt stor betydelse, att myndigheternas verksamhet så långt som möjligt sker i öppna former och under insyn av allmänhet och massmedia (Bohlin, 2015, s.15).

Vår nuvarande insyn i all offentlig verksamhet, med undantag av exempelvis militär- och polisiär verksamhet, har en lång historia. Redan på medeltiden, vid där förekommande häradsting, tog allmänheten aktiv del av förehavanden och beslut i olika rättstvister och diverse samhälleliga angelägenheter. Denna rätt till insyn i offentlig verksamhet benämns som *förhandlingsoffentlighet* och när det avser rätten till insyn i domstolarna så finns det reglerat i vår grundlag, nämligen i RF, regeringsformen. I regeringsformen § 2, kap.11, 2st. uttrycks det med stor tydlighet att "*förhandlingar vid domstol skall vara offentlig*" (Bohlin, 2015, s.15).

Bohlin säger att genom den öppna insynen och tillgången till offentliga handlingar så främjas och stimuleras den fria debatten gällande samhällsfrågor och att detta kännetecknar ett väl fungerande demokratiskt samhälle. "*Rätten att ta del av allmänna handlingar är således en del av betingelserna för den fria demokratiska åsiktsbildningen*". När vi generellt använder begreppet offentlighetsprincipen avser vi de allmänna handlingars offentlighet – *handlingsoffentlighet*. (s.19).

I min undersökning av förvaltningsrättens domar, gällande missbrukare som tvångsomhändertas enligt LVM-lagstiftningen, ser jag i syftesförklaringen till *handlingsoffentligheten* att min ambition till detta väl överensstämmer med den tänka tillämpningen av densamma.

Genom att myndigheternas åtgärder är föremål för allmän insyn får allmänheten möjligheter till att kontrollera myndigheternas handläggningsrutiner, ambition och effektivitet. Felaktigt eller olämpligt handlande kan bli föremål för kritik, som i gynnsamma

fall leder till rättelse eller försvårar ett upprepanande (Bohlin, 2015, s.19).

3.10 Teori resonemang

När det kommer till teoridelen i min undersökning har jag noterat Jönsons (2010) hänvisningar gällande tillämpning av teorier. Där nämner han tre olika problemtendenser som man bör ta hänsyn till vid teorianvändning och analys. Han har kallat dessa tre tendenser för *inifråntendensen*, *överrockstendensen* och *vittnestendensen*. Den första tendensen tar upp problemet när man låser sig vid tanken att teorin skall hämtas från tidigare forskning om ett visst ämne eller fenomen. Risker finns då att den teori man väljer inte alls passar till den aktuella undersökningen man själv bedriver och att man riskerar att komma fel i själva analysen av materialet. Bättre är att låta teorivalet styras av syftet och de egna forskningsfrågorna. Denna princip har tillämpats i arbetet med denna uppsats där resultatet från undersökning direkt kommer ur min syftesförklaring och därmed även från mina frågeställningar. Därefter bearbetas utfallet till ett analytiskt resonemang. Min intention är att på detta sätt synliggöra hur domstolarna har uppfattat den enskildes livssituation och hur dem utifrån detta fattat beslut i de olika ärendena.

I den andra tendensen poängterar Jönson vikten av att använda teori som verktyg i analysarbetet av empirin. Det som kan uppstå är att man hamnar i en situation där man istället för att tolka resultatet kommer att bekräfta det teoretiska resonemanget från den på förhand valda teorin. Eller som Jönson uttrycker det: ”..att teorier används som en slags överrock till de egna resultaten”. För att undvika att ensidigt lägga tolkningen kring just det teoretiska resonemanget har jag valt att använda två olika teorier. På så sätt hoppas jag på att eliminera risken för att hamna fel i min slutliga analys.

Den tredje och sista tendensen beskriver risken med att resultatet blir allt för osjälvständigt. Förfarandet som omnämns här är att uppsatsförfattaren tenderar att pröva sin teori genom att fråga en professionell hur de uppfattar teorins trovärdighet och därmed blir analysen vad den professionella aktören ”vittnar om”. Här ställs tvivel på hur opartiska dessa ”vittnesmål” kan vara (2010, s. 11-12). I mitt fall undgår jag att hamna i en situation där jag redovisar rena ”vittnesmål”. Det förekommer inga intervju delar i arbetet utan empirin härstammar från sammanställda protokoll. Utifrån dessa protokoll söker jag sen de fakta jag anser vara relevanta för den kommande analysen.

Vidare noterar jag Brymans (2008) resonemang kring teori där han uppger att inom just kvalitativ forskning så ”antas teori vara en följd av undersökningen, istället för dess utgångspunkt”. Han menar att inom den kvalitativa metoden uppstår teori från insamlingen av materialet samt analysen av data. (2008, s. 344). Brymans resonemang ger mig således en ytterligare teori i och med valet av min metod.

3.11 Teori

*Accounts*¹¹ (svensk översättning *förklarande redovisningar* eller *moraliska redovisningar*): är en deskriptiv teori som lanserades 1968 av de två amerikanska sociologerna Marvin B. Scott och Stanford M. Lyman. Denna teori betraktas som en ”samlingsbenämning för hur en social aktör som exempelvis en individ, myndighet eller organisation – som ställts till svars för en viss handling eller ett beteende försvarar sig genom att rättfärdiga (justify) eller ursäkta (excuse) det som inträffat”. Scott och Lyman definierar detta kortfattad:

Vi menar alltså med *account* ett yttrande som en aktör faller för att förklara ett oförutsett eller olämpligt beteende, oavsett om det handlar om hennes eget eller andras beteende eller om den omedelbara orsaken till yttrandet kommer från aktören själv eller från någon annan (Runquist, 2012, s.88).

Runquist menar att betydelsen av *accounts*, som de två ovan nämnda sociologerna ger, inte självklart är generellt vedertagen inom sociologin. Detta förklarar han med begreppets mångtydiga innebörd av exempelvis *redovisning* (s.89). Men ändå anser Runquist att teorin är ett användbart analytiskt verktyg som kan vara till hjälp att förstå spänningsfältet mellan de olika aktörerna i hela LVM-förfarandet (s.90).

En kortfattad förklaring till begreppen *rättfärdiga* och *ursäkta*: med att rättfärdiga något avses när en person eller myndighet som utsatt för kritik gällande sitt beslut eller handlande i en viss situation förvisso erkänner sitt ansvar i rådande förhållande men förnekar att det varit en felaktig handling eller ens klandervärd. ”Tvärtom hävdar den kritiserade/anklagade att det var en bra åtgärd eller en korrekt, förnuftig eller tillåten sak att göra, antingen allmänt sett eller åtminstone under de särskilda omständigheterna som förgick handlingen”(s.93).

Den svenska översättningen av det engelska ordet *excuse* blir förlåt. Men med begreppet *excuse* i denna teori menar Scott och Lyman att ”*Vederbörande ber om ursäkt för handlingen som sådan men skjuter över det huvudsakliga ansvaret på någon annan*” (s. 97).

Jag har i arbetet av mitt material tillämpat denna teorimetod för att kunna finna och utläsa de specifika resonemang som förs av domstolen inför ett beslut om tvångsomhändertagande av missbrukare. Detta har varit till särskilt nytta då det i domstolsprotokollens texter framkommer bedömningar och ställningstaganden som jag anser falla under epitetet *rättfärdigande* och i viss mån *ursäkter*¹¹ som Scott och Lyman beskriver i sin teorimetod. Med denna teori som grund (tillämpning) granskas domstolsbedömningarna med syfte att försöka finna underlag för huruvida och därmed i vilken omfattning begreppen *rättfärdigande* och *ursäkter* förekommer. Intentionen är huvudsakligen att besvara min egna frågeställning. Att utrona de bakomliggande grundorsaker förvaltningsrätten anser föreligga och som redovisas som skäl för tvångsvårdande insatser.

¹¹Adelsvärd (1997) har översatt *accounts* med ”förklarande redovisningar och Jönson (2006) översätter det som ”moraliska redovisningar” (Runquist, 2012 s. 89).

Vaneteori: Nilsen (2014) hävdar att det kan finnas, som han uttrycker det, ett glapp mellan det man vill utföra i sitt arbete och vad man faktiskt utför i sin yrkesroll. Vaneteorin utgår från att i olika skeenden, beteenden och utföranden krävs det att man är extra uppmärksam i just den aktuella sakfrågan. Att man var gång, när exempelvis ett beslut skall fattas, gör medvetna överväganden. Nilsen menar att när ett beteende upprepas i samma kontext (t.ex. samma situation, plats, tillfälle) risker det bli *automatiserat* och därmed utförs det utan större fokus eller ansträngning. Detta kan uttryckas som ett *slentrianmässigt beteende*. Den forskning som nu finns kring vaneteori har visat ”kognitiva faktorer som god självförtroende, positiva attityder och stark motivation minskar ju större vanemässighet som finns i beteende”. Samtidigt som vanor till viss del är av godo då de kan spara tid, energi och frigöra mental kapacitet till andra ändamål kan de anses vara svåra att förändra eller göra sig av med när de väl har etablerats (s.76). Domstolens generella arbete med LVM-ärenden kan ses och upplevas som ett slentrianmässigt beteende som Nilsen (2014) beskriver i texten ovan. Då varje ärende som behandlas i en domstol bör betraktas som unikt, då det är individer som omfattas av rättegångsförhandlingen och dess utfall, är det av stor vikt att ledamöterna i domstolen är uppmärksam på rådande omständigheter kring vart ärende. Jag anser att det skulle vara djupt olyckligt om det förekom en automatisering i domstolens slutliga bedömningsförfarande och att man på så sätt skulle missa viktiga rådande omständigheter i situationen. Detta skulle i förlängningen kunna missgynna individen och dennes möjligheter till en rehabilitering. Vaneteori metoden används i denna undersökning för att granska om det i domstolsbesluten går att utläsa om det förekommer tecken på att domstolarna i sitt arbete faller in i slentrianmässiga uttalanden och skrivningar.

4. Tidigare forskning

Uppslag gällande tidigare forskning har jag hämtat inspiration från boken *Tvångsvård vid missbruk* som redigerad av Arlebrink och Larsson-Kronberg (2005), Ewa Gustafsson bok *Missbrukare i rättsstaten* (2001) samt Mats Ekendahls avhandling *Tvingad till vård* (2001).

Under de senaste tio åren har ett antal forskare arbetat med frågor kring LVM-lagstiftningen. Dessa verk beskriver tvångsvården sett ur olika kategorier. Genom att presentera och beskriva tvångsvården ur flertalet olika vetenskapliga områden såsom juridik, medicin, etik och socialforskning har en omfattande bredd uppnåtts som kan ligga till grund för, och vara källa till, vidare förståelse och forskning i ämnet (Larsson-Kronberg, 2005 s.256).

Jag ska i korthet beskriva tre stycken, i ämnet intressanta, forskningsresultat som jag hämtat ur boken med skriftställare Marianne Larsson Kronberg:

I en avhandling, "*Få dem att vilja (2000)*" från Stockholms universitet, författad av Kajsa Billinger beskrivs hur motivationsarbetet fortgår på LVM-hemmen enligt den personal som där är verksam. Man utgick från vilken profilinriktning hemmen hade samt genom fokusgrupper och efterföljande intervjuer försöka klargöra personalens beskrivning av motivationsarbetet som fanns och var verksamma på de olika hemmen. Slutresultat blev att personalen inte kunna finna någon särskild metod eller behandling som särskilt verksam. Man kunde inte ge någon tydlig beskrivning av särskilt tillvägagångssätt som ökade motivationen hos de omhändertagna även om man generellt hävdade att alla interventioner till motivation var till godo för klienten. Dock var personalen samstämmig i uppfattningen att de tvångsvårdade individerna i stor sett saknade motivation och vilja till att förändra sina liv och synen på missbruket och att dessa faktorer berodde på klienterna själva

Mats Ekendahls avhandling från Stockholms universitet, "*Tvingad till vård, missbrukarens syn på LVM*"(2001). Här utgår man från brukarens perspektiv och lägger fokus kring hur missbrukaren ser på sin situation och hur de resonerar kring sin egen motivation till förändringsarbete samt hur de ställer sig till LVM-vård. Undersökningens mål var att se hur de omhändertagna såg sig själva i den uppkomna situationen. Frågeställningarna låg kring om de själva var hjälpsökande och om de var positivt inställda till att genomgå en behandling. Även här uppkommer spörsmål kring den egna motivationen till ett förändringsarbete. En stor del av de omhändertagna ställde sig skeptiska, för att inte säga, negativa till vårdformen. De ansåg att det inte förekommer något i vårdformen som kan ses som motiverande eller understödja ett förändringsarbete. Tvärtom ansåg de flesta av de tillfrågade att själva tvånget och omhändertagandet mot deras vilja motverkade eller omintetgjorde all motivation till att ta emot hjälp och vård. Nästan hälften av de intervjuade brukarna sade sig redan innan de blev föremål för LVM-ingripande varit motiverade till vård på frivillig väg. Ekendahl tolkar detta som att LVM och tvångsåtgärder rent generellt kan vara direkt felaktiga i vissa fall.

I Ewa Gustafssons bok (avhandling) ”*Missbrukare i rättsstaten (2001)*”, Lunds Universitet, studeras den rättsvetenskapliga aspekten i LVM-förandet. Hon menar att brister i lagstiftningen uppstår per automatik då det finns problematik med definitionen av själva begreppet missbruk. Hon finner inte att det, juridisk-tekniskt, finns någon godtagbar beskrivning av begreppet missbruk i lagstiftningen (socialtjänstlagen och LVM-lagstiftningen). Hon kritiserar socialtjänsten genom att hävda att de inte har någon utarbetad eller generellt accepterad metod att bedöma om ett missbruk verkligen förekommer. Gustafsson beskriver hur att den vaghet som finns gällande rekvisitan inför tillämpning av ett tvångsomhändertagande skapar en skevhet i bedömningsgrunderna som i förlängningen riskerar skillnader i utförandet av ett LVM-ärende. Hon menar att det som i lagtexten beskrivs som en undantagsåtgärd, nu mera tillämpas allt lättvindigare och allt mer vanligt förekommande. Som stöd för denna syn anger hon antalet ärenden som inte går vidare till tvångsvård enligt den ansökan som kommunens tjänstemän upprättat. Gustafsson har en kritisk och tveksam inställning till om lagstiftningen är så pass tydlig i sin utformning att den kan anses som allmänt rättssäker och till skydd för godtyckliga ingrepp från samhället och dess institutioner (Gustafsson, 2001, ff).

5. Resultatredovisning

Under granskningen av domstolsprotokollen från förvaltningsrätten framkom tydligt att vissa ord och begrepp var vanligt förekommande och återkom i nämndens sätt att resonera kring deras beslut om tvångsvården. Dessa ord och meningsuppbyggnader är delvis faktaåtergivande av händelser som föreligger domstolsförhandlingen samt av personbeskrivande art. Trots att denna undersökning inte avhandlas såsom diskursanalytisk är det ändå av intresse att redovisa detta för både analysen och slutsatsen ska bli mer transparent och förståelig. De mest förekommande diskurserna som i detta undersökningsmaterial synliggjordes och som får anses som avgörande i nämndens beslut till tvångsvård enligt LVM-lagstiftningen var följande:

- individen har ett pågående omfattande missbrukare
- individen har en historik av långvarigt tidigare känt missbruk
- individen har ett blandmissbruk samt farligt kombinationsmissbruk
- individen har ett eskalerande och okontrollerbart missbruk
- individens brist på motivation till förändringsarbete (vill ej sluta missbruka)
- individens brist på uthållighet (saknar självstyrka att ta sig ut missbruket)
- individen saknar trovärdighet och anses inte vara tillförlitlig
- återkommande kända återfall
- individen har vårdats för överdoser

Fördelningsmässigt sett förekommer de fyra första beskrivningarna väldigt ofta. Det beskriver själva missbrukets omfattning och i domarna kan man även utläsa vilka preparat som individen missbrukar. I domsluten går det inte utläsa att man gör någon åtskillnad mellan exempelvis alkohol- eller narkotika missbruk när man faller dessa förklaringssepitet. Det kan man förstå genom att all droganvändning förr eller senare leder till att ovan nämnda epitet uppfylls. Man kan ju tycka att epitetet ”individens brist på motivation till förändringsarbete” skulle vara den mest frekventa. Förklaringen till att den inte är den mest omskrivna kan vara att det pågående missbruket hos missbrukaren ses som ett axiom i sammanhanget. Den är ju en av generalindikationerna för att ett LVM ska inledas.

Andra motiveringsgrunder som omnämns är att individen inte följer den av socialtjänsten upprättade behandlingsplanen eller att insatsen avbrutits då individen inte velat medverka i den. Förutom den generalindikation, att individen är satt i ett pågående och omfattande missbruk, så återspeglas med tydlighet missbrukarens egna hälsotillstånd, ofta med läkarutlåtanden, och beskrivningar utav individens sociala liv. Dessa är hämtade ur socialförvaltningens utredningar som medföljer det LVM-yrkande som förgår förhandlingen.

Nedan följer ett antal utbrutna diskurser från domstolsbesluten för att synliggöra språkbruket och motiveringsgrunden som förvaltningsrätten anför. Namnen är fingerade.

- **Lisa, 36 år**, har ett fortgående blandmissbruk som hon inte klarar att bryta på egen hand. Missbruket har pågått sedan tonåren och hon har tidigare vid flera tillfällen vårdats med stöd av LVM. Lisa har ett långvarigt blandmissbruk av bl.a. alkohol, THC, bensodiazepiner och amfetamin. Missbruket har vid flera tillfällen lett till intensivvård p.g.a. överdosering. Mot bakgrund av att Lisas uthållighet varit sviktande gällande behandling och hon har återfallit i ett destruktivt liv i missbruk bedöms det att hon till följd av missbruket utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara. Lisa bedöms att ha en ambivalent inställning till vård och att nödvändiga insatser inte kunnat ges eftersom hon ändrat inställning till behovet av dessa. Hon har vid två tillfällen under 2016 uttryckt vilja att ta emot hjälp för sitt missbruk för att sedan ta tillbaka detta och sagt att hon klarar själv att bryta sitt missbruk. Hon har förövrigt vid tidigare vårdtillfällen inte haft förmåga och uthållighet att med frivilliga insatser komma ifrån missbruket. Mot bakgrund av dessa omständigheter anser förvaltningsrätten att det finns skäl för att domen om LVM ska gälla.

kommentar: här anför rätten att hon utifrån sin etablering i missbruksvärlden saknar den styrka som krävs för att bryta missbruket på egen hand. Man konstaterar att hon haft ett långvarigt blandmissbruk. Av olika substanser. Då rätten lägger särskild vikt vid blandmissbruket kan man dra slutsats att rätten ser detta som en särskilt försvårande omständighet. Man återspeglar i hennes historik allvarliga händelser som överdoseringar som krävt akut sjukvård. Detta kan ses som en oförmåga att hantera de olika drogerna och att hon på så vis kan betraktas som omdömeslös vilket leder till allvarliga konsekvenser och utgör en fara för hennes liv. Man tar även upp att hon i utredningar har bedömts vara ambivalent i sin inställning till vård. Man tror helt enkelt inte att Lisa kommer att hålla sitt ord om avhållsamhet och att följa vårdplanen, även om hon så hävdar det. Man omnämner även hennes sviktande uthållighet och avsaknad av egen styrka, förmåga, att med frivilliga insatser kvarhålla sig i en planerad vårdform. Man ser här uppenbara risker att Lisa på nytt kan komma till återfall och misslyckande i frivilligvården.

- **Simon, 27 år**, har ett fortgående intravenöst missbruk av opiater (heroin) samt ett stort missbruk av höga doser av läkemedel. Det är i målet ostridigt att Simon har ett omfattande och pågående missbruk av narkotika och som till följd av detta kan befaras att allvarligt skada sig själv. Detta missbruk har varit långvarigt. Av utredningen framgår vidare att Simon tidigare har varit föremål för ett flertal insatser för sitt missbruk som inte har fungerat: Han har efter perioder av drogfrihet återfallit i missbruk. Även om utredningen pekar på att Simon fortfarande har ett socialt nätverk så vet rätten av erfarenhet att dessa inte håller. Simons samtycke till frivillig vård är inte trovärdigt eftersom han i nuläget bedöms att sakna förmåga att slutföra en behandling. Förvaltningsrätten ifrågasätter inte Simons vilja att bli drogfri, men anser mot bakgrund av vad som framkommit i målet att vårdbehovet i dagsläget inte kan säkerställas på något annat sätt än genom tvångsvård.

kommentar: rätten slår fast att Simon har ett omfattande intravenöst missbruk av opiater. Det intravenösa missbruket anses som en särskild allvarlig form av missbruk. ”Injektionsmissbruk utlöser vanligen starka motreaktioner från den missbrukande personens nätverk av icke-missbrukande vänner och anhöriga samt från professionella hjälpare och rättsväsendet” (Runquist, 2012, s.88). Här kan man utläsa en mer bestämd ton i rättens sätt att framlägga sin syn på situationen. Man använder ord som *ostridigt* och med detta anser man att det är ställt utan all tvivel att missbruket inte kan vara annat än mycket allvarligt och att skadeverkningarna från detta blir detsamma. Detta grundas med stor sannolikhet på att tillvägagångssättet är ett injektionsmissbruk. Vidare hänvisar rätten till att tidigare vårdinsatser inte haft den verkan som förväntats. Även då rätten tillstår att periodvisa uppehåll i missbruket har förekommit så anser de att detta hittills alltid slutat med återfall. Man ser även risker för att Simon ska marginaliseras i ett fortsatt missbruk. Man ser att Simon faktiskt har ett fungerande nätverk omkring sig men uppger att de inte tror att det har någon större betydelse då rätten av sin egna erfarenhet har sett att dessa nätverk med tiden upplöses och försvinner. Man anser vidare att Simon i sin positiva inställning till frivillig vård inte kan anses som trovärdig. Grunden till denna misstro är att han i nuläget saknar den egna förmågan att bryta sitt missbruk. Man tillägger dock att rätten inte ifrågasätter Simons vilja till att nå drogfrihet. Detta kan ju ses som paradoxalt. Att domstolen i en mening hävdar att de anser att Simon saknar trovärdighet i sin önskan att nå ett liv utan missbruk men kort därefter uppger att de i sitt resonemang inte betvivlar Simons uppgifter om att han önskar att leva ett drogfritt liv.

- **Ulla, 49 år:** Förvaltningsrätten finner att det genom nämndens utredning går att slå fast att Ulla ett fortgående missbruk av alkohol och att hon behöver vård för att komma ifrån sitt missbruk. Ulla saknar både förmåga samt egen vilja att fullfölja vård på frivillig grund. Genom läkarintyget framgår det att Ulla från det omfattande missbruket har depressiva perioder, gastrit och levercirros. Trots det allvarsamma hälsotillståndet verkar hon likgiltig till allvarlighetsgraden av sjukdomsstatus. Hon har vid flera tillfällen vårdats på sjukhus för medicinsk vård men skrivit ut sig mot läkares avrådan. Hon får därmed inte den medicinska vård som på ett gynnsamt sätt skulle förbättra hennes nuvarande hälsotillstånd. När det kommer till hennes missbrukshistorik har Ulla tidigare varit aktuell för LVM men då samtyckt till vård enligt socialtjänstlagen och erbjudits öppenvårdsbehandling på beroendemottagning. Hon har till en början följt behandlingsplanen, men sedan avvikit från planeringen och återfallit i ett allvarligt alkoholmissbruk. Ulla har förövrigt så sent som för två veckor sedan erbjudits behandling men vägrat nödvändig medicinsk vård. Mot denna bakgrund finner förvaltningsrätten att vårdbehovet i nuläget inte kan garanteras på annat sätt än med stöd av LVM.

- **Kommentar:** I denna dom förlitar sig förvaltningsrätten mycket information på läkares bedömning och vad som kommer fram i läkarintyget. Man ser till Ullas medicinska status som är av

allvarlig art. Det är till stor del de medicinska omständigheterna som är betungande och omfattande. Man anser vidare att dessa sjukdomar har uppkommit ur det häftiga alkoholmissbruket som Ulla är inne i. Då hon vårdats för dessa åkommor har hon flera gånger skrivit ut sig från sjukhusets behandling mot läkarens inrådan och detta har menlig inverkan på hennes allmäntillstånd. Detta beror säkert för att Ulla har absintens och vill hem och fortsätta sitt drickande. Man konstaterar också att Ulla inte har den egna styrkan att bryta sig ur missbruket. Detta grundar sig troligen på att vilja till förändring saknas hos henne samt att Ulla ställer sig likgiltig till att se allvaret i sin situation. Hon saknar med andra ord både själv- och sjukdomsinsikt. Dessa omständigheter gör att Ulla inte anses förstå vad som är bäst för henne och hon genom detta uppträdande visar på en graverande omdömeslöshet. Man ser också ett mönster i att när LVM tidigare har varit aktuell för henne så har hon plötsligt svängt och velat medverka i frivillig vård för att sedan avbryta eller vägra medverka i behandling. Man anser med stor säkerhet även att när ett vårdalternativ till LVM, så nyligen som någon vecka tillbaka, erbjudits henne men avböjts så finns det inga andra alternativ en att frihetsberöva Ulla.

6. Analys

Att missbruk i alla dess former betraktas som ett allvarligt problem i vår västerländska kultur (Runquist, 2012, s.86) avspeglar sig både i socialtjänstens utredningar och i motivationsbesluten från juristerna vid förvaltningsrätterna.

Detta handlingsförfarande, som myndigheterna tillämpar i och med att man går in i en individs liv, rättfärdigas med de brister samt avsaknaden av självinsikt som tilldöms individen samt vilka konsekvenser detta får för missbrukaren.

En vilja från frontlinjebyråkraterna¹² där man känner en press från oroliga anhöriga samt andra samhällsaktörer, är att snabbt stävja och få positiv kontroll av individens situation.

Kommunerna, med socialtjänsten som verktyg, ansvarar för medborgarnas välmående. Det går att utläsa hur socialtjänsten yttrar sig och hur de ser på sin egen roll i arbetet med missbrukare. Hur de tar ansvar för och hur de rättfärdigar sitt arbetssätt och resultatet av detsamma. I min tolkning av materialet från domstolsarkiven har jag kunnat utläsa rådande grundförutsättningar och vilka rekvisit som redovisats från myndigheten till att rättfärdiga ett beslut om att inleda och genomföra ett LVM-ärende.

I samtliga granskade domstolsprotokoll redovisas att socialtjänsten misslyckats på frivillig väg uppnå och tillfredsställa missbrukarens vårdbehov och det enda som återstår är tillämpning av tvångsvårdande insatser. Detta är ett av de direktiv och indikationer som måste uppfyllas för att ansöka om LVM. Jag konstaterar att en ofta förekommande beslutsorsak är att individen inte följer socialtjänstens planering eller att frivilliga insatsen avbrutits, då individen av olika orsaker inte velat medverka. Detta beteende från missbrukaren betraktas som en allvarlig underlåtelse och kan leda till en LVM-utredning. Ewa Gustafsson (2001) konstaterar i sin avhandling *Missbrukare i rättsstaten* att "LVM-lagstiftningen kommit att användas på ett annat sätt än vad som vad tänkt från lagstiftarens sida". Gustafsson kritiserar både socialförvaltningen i dess arbete i LVM-hanteringen samt lagstiftningen i sin helhet. Hon menar att det saknas acceptabla och fungerande metoder för att initialt bedöma om en individ är i ett missbruk eller inte. Gustafsson menar att rekvisitan för ett tvångsomhändertagande ofta är vag och det därför uppstår en skevhet som resulterar i att de bedömningarna och utförandena i LVM-insatserna kan te sig olika, trots att förutsättningarna är detsamma.

Vidare finner hon i sin avhandling att utifrån den mängd LVM-ansökningar som inte går vidare till beslut om tvångsvård tillämpas LVM numera allt lättvindigare och mer vanligt förekommande snarare än den "undantagsåtgärd" som lagstiftningen beskriver. "LVM har således i praktiken utvecklats till en akutlag i stället för den vårdlag som den från lagstiftarens sida i huvudsak är tänkt att

¹²Frontlinjebyråkrati eller gatubyråkrati: avser att det mellan å ena sidan samhällets regler, lagar och förhållningsorder som en tjänsteman (socialsekreterare) har å andra sidan de beslut som denne fattar, finns det ett förhandlingsutrymme som den enskilde kan påverka (Runquist, 2012 s.88).

vara”(Gustafsson, 2001. s. 625).

I yttringarna som förekommer i de granskade rättsmålen framkommer det att myndigheterna beskriver de tilltalade befinna sig i olika grader och tillstånd i sitt missbruk. Det var skrivningar som: pågående omfattande missbruk, långvarigt tidigare känt missbruk, blandmissbruk samt farligt kombinationsmissbruk eller eskalerande och okontrollerat missbruk. Gustafsson (2001) hävdar att det inte existerar någon juridisk-teknisk definition av begreppet missbruk varken i LVM eller någon annan närliggande lagstiftning. Gustafsson menar att det är problematiskt ur den synpunkten att socialtjänsten inte arbetar efter någon allmänt vedertagen metod för att bedöma om det förekommer ett reellt missbruk och att det i LVM-utredningarna inte går att utläsa hur socialtjänsten nått fram till sin bedömning. Gustafsson menar att bedömningarna kring hur en individ omfattas av ett missbruk grundas ”på iakttagelser av yttre omständigheter och endast ibland på toxikologiska prover”(s.621). Även om jag inte kan finna eller uppleva att det förekommer brister från socialtjänstens yttringar eller i domstolens beslut gällande beskrivningar att missbruksdefinitionen i LVM-hanteringen, anser jag Gustafsson teorier intressanta och väl värda att beakta.

En viktig aspekt i ett LVM-ärende är klienternas självinsikt och motivation. I min granskning av domstolsprotokollen fann jag med tydlighet att missbrukarens syn på det aktuella läget skiljer sig från den syn som presenterats av den behandlande parten. I domsluten kunde jag finna skrivningar där klienten framförde skiftande argument vilka kan uppfattas som brist på motivation till att medverka i ett tänkt förändringsarbete. Dessa ställningstagande hos missbrukaren framkommer redan under utredningsstadiet vid socialtjänsten (sociala utredningen) och fenomenet går tillika att utläsa i domsluten från Förvaltningsrätten. Diskurser gällande rådande levnadsförhållanden vilka klienterna ansåg vara feltolkade av myndigheten, beslut om tvångsvård som de upplever grundar sig på andra faktorer än just ett pågående missbruk, att tidigare vård inte var den rätta vården för dem samt ifrågasättande huruvida det förekom ett missbruksproblem överhuvudtaget. I domsluten kunde individen beläggas med epitet som ”individen saknar brist på motivation till förändringsarbete” eller ”individen saknar brist på uthållighet och trovärdighet”. Ekendahl (2001) beskriver i sin avhandling just detta fenomen och omnämner det som *De omotiverades problempception*. Ekendahl menar att den omotiverade individen inte ser den egna konsumtionen av droger som ett problem och att hela situationen är överdriven från myndighetens sida. Ekendahl säger vidare att missbrukaren ofta underordnar sin droganvändning i förhållande till andra rådande faktorer. Att de framhåller mer för dem betydelsefulla problem såsom bostadslöshet, saknaden av arbete och inkomst och psykiskt tillstånd. Dessa ovan nämnda resonemang Ekendahl redovisar i sin avhandling fanns även i mina undersökningar av domsluten.

Vidare går det i domstolsprotokollen utläsa socialtjänstens bedömningar och se hur dessa får en avgörande betydelse för hur rätten sedan fattar sitt beslut. Dessa diskurser blir ofta grunden till förvaltningsrättens beslutsmotivering och det är dessa jag har granskat och sedan kopplat ihop med teorier som nedan presenteras.

Runquist (2012) anger, genom att förklara sociologerna Marvin Scotts och Stanford Lymans deskriptiva teori *accounts* (*ursäktande och rättfärdigande part*), som en tänkbar förklaringsmodell till hur olika sociala aktörer, och även enskilda individer, rättfärdigar sitt arbete och handlingar.

I analysen av domarna ser jag ett tydligt mönster från både socialtjänsten utredningar (som de framställs i deras yttranden) och i viss mån förvaltningsrättens dombeslut att teorin om excuse blir synlig. Det omnämns att socialförvaltningen har gjort allt vad de har kunnat med sina insatser för att nå fram till missbrukaren (motiveringsarbete) och finna fungerande frivilliga vårdformer. De ursäktar sitt handlande med ”att det nu inte finns andra alternativ”. I Ekendahls avhandling Tvingad till vård (2001) var hans uppfattning att en tjänsteman aldrig startade ett LVM-förfarande till ett stödande motivationsarbete eller för att tvångsvården förmodades kunna hjälpa missbrukaren från sin svåra situation. ”Även om de offentlighetsanställda alltid tycktes ha klienternas bästa för ögonen, verkade deras strävan efter att följa tvångslag oftast handla om att själva hamna i blåsväder” (sid 15-16) Förvaltningsrättens agerande och resonering kring utdömandet av tvångsvård kan även ses som ett *rättfärdigande* då de enkom ”gör sitt arbete” som ledamöter av en domstol. De prövar och gör bedömningar enligt de juridiska regelverk som finns. Jag resonerar på följande vis:

I undersökningen av materialet synliggörs samhällets normer och gränsen för dess acceptans gällande vad medborgare tillåts att göra med sina liv. Själva förfarandet av tvångsvårdande insatser från socialtjänsten och domstolsväsendet påvisar det med tydlighet. Det framgår i mitt material att socialsekreterare anser att de själva har gjort allt de kunnat göra för klienten med frivilliga insatser och att LVM därför är enda utvägen som återstår. Man lämnar därefter ärendet till förvaltningsrätten för bedömning och verkställande av behovet för en tvångsvårdande insats. Rent teorimässigt kan man se detta ur Marvin Scotts och Stanford Lymans deskriptiva teori *accounts* såsom att socialtjänsten ursäktar sig och menar att de helt utan skuld till den uppkomna situationen.

Jönson (2010) behandlar ämnet *accounts* men använder en svensk benämning – *moraliska redovisningar*. Han hänvisar till sociologerna Scott och Lyman som för en diskussion vilken utgår från att det finns två typer av moraliska redovisningar - nämligen ursäkt och rättfärdigande. Tillämpar jag denna syn av värderingar i min tolkning av domstolsprotokollen, även om den är att betrakta som subjektiv, framgår det att socialtjänsten intar rollen som den *ursäktande parten*. Socialsekreteraren inser sannolikt att LVM är ett extremt starkt verktyg, och att frivilliga insatser är att föredra, men att de rådande omständigheterna är så allvarliga att inga andra möjligheter fanns att tillstå. Man hade gjort så gott man kunnat med tanke på situationen.

Förvaltningsrättens roll kan ses som den *rättfärdigande parten* då de uppfyller de önskemål om tvångsvård som begärts av socialtjänsten (Jönsons, 2010, s.95-96). Man kan även göra betraktelsen att bägge myndigheterna rättfärdigar sitt myndighetsutövande och ingrepp i individens integritet från de rådande normer och därifrån skapade lagstiftning.

6.1 Förekommer det ett slags mallskrivande i domsluten?

I min analys av empirin sökte jag finna mönster som skulle kunna tyda på ett visst, som jag själv valt att uttrycka det, mallskrivande i förvaltningsrättens sätt att utföra sitt arbete. Jag har utgått från begreppet *vaneteori* som enkelt kan beskrivas som ett glapp mellan viljan till att utföra ett beteende eller uppgift och dess faktiska utförande. Där beskrivs risker att när en uppgift upprepas i samma kontext, exempelvis i en domstol, så kan det bli alltmer automatiskt och att det utförs utan medveten ansträngning (Nilsen, 2014, s.76). Mina farhågor var att det vanemässiga bedömningsarbetet skulle avtrubba ledamöterna i förvaltningsrätten och domarna, både i inläsnings- och bedömningsstadiet, skulle bli slentrianmässiga. Jag fann inga belägg för detta. Snarare visade det sig att rätten har visat en förmåga till flexibilitet och i vissa fall kommit med andra konstruktiva lösningar än just det som socialtjänsten framfört i sina yrkanden. Detta följer förövrigt vaneteorins mönster där man ser att det finns förtjänster med vanemässigt beteende då det spar tid och frigör energi och kapacitet som kan användas till fokusering på det skeende som är pågående.

Att vissa återkommande klargörande och förklaringar till hur lagstiftningen lägger ramarna för domstolens utrednings och bedömningsarbete är mer ett sätt att beskriva hur rättssäkerheten har beaktats och på vilket sätt de grundläggande indikationerna har uppfyllts. Det är en juridisk teknikalitet där man beskriver utgångspunkten i målen och hänvisning till aktuellt lagrum. Dessa bör och skall ju alltid omnämnas och kan därför inte anses som ett mallskrivande.

6.2 Den inbyggda komplexiteten i tvångsvården

Det uppstår en självklar motsättning kring samhällets vilja att vårda och omhänderta missbrukare med tvång och den fria vilja och rätt till självbestämmande som alla medborgare har.

I ett försök att förstå hur samhället kan acceptera att vi frihetsberövar och tvångsomhändertar individer med sociala problem, i detta fall missbruk, resonerar Arne Gerdner, lektor i socialt arbete, kring olika etiska principer. På vilket sätt dessa principer kommer i konflikt med varandra visar på komplexiteten med tvångsvårdande insatser mot den enskilde medborgaren. Han ställer dessa tre principer mot eller om man så vill i medverkan till varandra.

1. *Självbestämmandeprincipen, alla individer har själv rätt att bestämma över sitt liv.*
2. *Skademinimeringsprincipen, viljan att förebygga, minska eller eliminera det som skadar individer.*
3. *Godhetsmaximeringsprincipen, göra gott för andra och särskilt dem som är i nöd*

Resonemanget Gerdner framhåller är att även om ett tvångsingripande tar avsteg från individens rättighet att själv välja livsstil, även om den är destruktiv, är samhällets önskan att förhindra att människor skadar sig eller utsätter sig för livsfara. Detta resonemang går att utläsa i de flesta

underliggande utredningar som ligger till grund för förvaltningsrättens arbete med att motivera tvångsmedel i dess domslut. Delar av mina granskade domslut uppvisar skrivningar om samhällets intention att, mot individens vilja, skydda individen mot missbrukets överhängande fara till fördjupad misär samt fara för att allvarliga skada sig eller mista sitt liv. Man kan även partiellt betrakta denna intention som samhällets vilja till att uppfylla den tredje principen - att göra gott för dem i nöd och ge nödvändig vård. Gerdner menar att det är möjligt att se tvångsåtgärder som oacceptabla oberoende av vårdbehovet eller vårdens resultat eftersom vården är under tvång och därmed kränker individens självbestämmande. Trots att detta förstör eller hotar dennes liv. Emellertid kan tvånget ses som berättigat för att exempelvis skydda samhället eller andra från dem som missbrukar och konsekvenser från ett sådant missbruk. Även om det i domsluten går att skönja samhällets vilja till att ”göra gott för andra och särskilt dem i nöd” så är den tredje principen är mer komplicerad. Om tvånget skall ses ur godhetsmaximeringsprincipen läggs särskild vikt kring vårdresultatet, vilket på förhand är omöjligt att kunna garantera. En invändning är att det inte går att nå ett framgångsrikt vårdresultat just därför att frivillighet och samverkan med individen saknas. En annan ståndpunkt är att tvångsvården som fenomen kan accepteras om det går att villkora den och ställa krav att förutsättningen till att tillämpa den är att det går att påvisa att vården medför märkbara positiva påföljder och begränsar risker och skador för individen (Gerdner, 2005,s.217-218).

7 Slutsatser

I detta kapitel kommer slutsatserna utifrån min syftesförklaring och problemformulering att redovisas. Dessa slutsatser kommer granskning och textanalys av domstolsprotokollen från de olika förvaltningsdomstolarna.

7.1 Argumenten till tvångsvård

De argument som dels framförs i det underliggande yrkandet från socialtjänsten samt från förvaltningsrättens domslut är självklart varierande. Men det primära är att missbrukaren utifrån sitt missbruk har försatts i en sådan situation att denne anses förlorat den egna förmågan till att ta sig ur den spiral av negativa följder detta missbruk medför. Missbruket anses vara så allvarligt att det riskerar få konsekvenser för individen som inte kan accepteras av omgivningen och dess aktörer. Ställer man denna slutsats till jämförelse med Gustafssons tidigare nämnda avhandling (2001) där hon hävdar att det inte finns någon bra metod att bedöma huruvida det förekommer ett missbruk eller inte. Det blir problematiskt då att man redan här kan ifrågasätta legaliteten att tillämpa LVM.

Man hänvisar till generalindikationen att frivilliga vårdinsatser inom socialtjänstens ramverk inte är tillräckliga. Ofta hänvisar man till historiken där man beskriver individens omfattande tidigare missbruk och vad detta har fört med sig. Även här framför Gustafsson (2001) kritik. Det kan gälla förlorade relationer med anhöriga, vräkning från bostäder, utestängande från arbetsmarknaden och förlorade möjligheter till egen försörjning samt grava ohälsoproblem. Dock fokuserar man på de rådande omständigheterna som omger individen vid den aktuella tiden för den gällande utredningen och domstolsförhandlingen. Det finns en del argument som återkommer i flera av domstolarnas argumentation. Även om jag har svårt att se att det därmed blir ett mallskrivande från rättsens sida. Det är intressant att utläsa vad som rätten fokuserar kring gällande individens tillkortakommande samt att läsa de framresonerade argumenten som rätten slutligen lägger fram och redovisar i de avgörande dombesluten. Nedan följer funna diskurser:

- Att missbruket är pågående och så omfattande att frivilliga insatser inte ses som tillräckligt för att nå fram till individen. LVM behövs för att bryta den nedåtgående spiralen.
- Individen har under den tid haft upprepade överdoser och tvingats uppsöka akutmottagning för intensivvårdande hälsovårdsinsatser.
- Individen har, trots tidigare insatser i frivillig vård samt tvångsvård, flertalet gånger återfallit till ett intensivt missbruk.
- Individen har i sin kontakt med socialtjänsten inte velat medverka på det sätt som planerats och uteblivit i kontakten med sin socialsekreterare samt inte kunnat visa en längre tids drogfrihet som framgår av vårdplanen.
- Individen riskerar att allvarligt försämra sitt övriga sjukdomstillstånd, (depression, levercirros, hepatit, epilepsi, diabetes) och saknar sjukdomsinsikt.
- Individens inställning till vård är ambivalent och det saknas motivation samt egen kraft och uthållighet till att bryta missbruket.

- Individen har avvikit från avgiftningsmottagning i väntan på utredningens beslut eller att individen har avvikit eller inte fullföljt påbörjad behandling inom eller utom LVM-vistelse.
- Individen anses inte som trovärdig, ej tillförlitlig, i sin utsaga att fullfölja den frivilliga vården som planerats för denne.

Dessa ovan presenterade argument till att inleda LVM-behandling är de vanligaste förekommande. Argumenten kan förekomma enskilda eller kombineras i avgörandet i domstolsförhandlingen. Ett ärende och individ kan alltså omfattas av flertalet indikationer även då det är vanligast att man har fokuserat kring en problembeskrivning med begränsade indikationer.

7.2 ”Är det någon som lyssnar på vad jag har att säga?”

Det ligger ju i fenomenets struktur med tvångsomhändertagande att den part som ärendet handlar om, missbrukande individen, motsäger sig placering och behandling enligt LVM. Men tanken med ett domstolsförfarande är ju att bägge parter ska få komma till tals. Så sker och det går ju att utläsa i protokollen. Men det kan handla om trovärdighet. Då ett missbruksärende kommit så långt som till domstolsprövning innebär detta att den omvårdande parten, i detta fall socialtjänsten, anser att alla andra möjligheter till prövning och utförande av vård har misslyckats. Jag har inte funnit ett enda fall i min granskning av domarna där man tagit hänsyn till eller har ändrat något i socialtjänstens yrkande till förmån för vad den tilltalade (missbrukaren) har efterfrågat eller begärt.

Det går att utläsa ett viss skeptisk förhållningssätt från rätten angående de tilltalades motsägande argument för ändring av de yrkande som rest mot denna. Ofta gäller det fall där missbrukaren ber att få undvika tvångsomhändertagande och istället få någon form av öppenvårdsbehandling.

Bryter ut några meningar som är typiska för förvaltningsrätten sätt att uttrycka sig:

- ”Egen uthållighet i öppenvårdsinsatser kan inte förväntas bestå under den tid som krävs för att NN ska bli fri från sitt missbruk”
- ”Förvaltningsrättens bedömning är att NN:s samtycke till annan vård än LVM inte är tillförlitlig”
- ”Även om förvaltningsrätten tror att NN nu upplever att denne önskar att sluta missbruka så anser rätten att frivilliga vårdinsatser inte är tillämpliga”
- ”Förvaltningsrätten ifrågasätter inte att NN nu känner sig motiverad att bryta sitt missbruk men att bryta ett allvarligt missbruk ställer emellertid stora krav på uthållighet”

Om vi går tillbaka till de fall som tidigare granskades och ser till vad de tilltalade ansåg om den situation de befann sig i och hur det skulle vilja lösa det på annat sätt än just LVM:

Lisa, 36 år: Lisa motsäger sig vård enligt LVM och anför att hon nu på eget initiativ sökt sig till ett behandling på boende Kraftvården. Hon är positivt inställd till vård och har en uppriktig vilja att komma ur sitt missbruk. Hon började redan innan inskrivningen på boendet en nedtrappning av

substanser. Hon uppger att hon känner förtroende för den vård som hon erhåller på Kraftvården och att hon är mottaglig för denna vård. Hon har även uppvisat drogtest till förvaltningsrätten för att påvisa att hon inte har narkotika i kroppen. Hon betonar att hon är väldigt öppen att ta emot vård och hennes vårdbehov kan tillgodoses under frivilliga insatser på Kraftvården. Där kan hon under sin behandling, även om det sker genom LVM, även ha en fortsatt kontakt med sitt barn och detta upplever hon är av stor vikt för dem båda. Skulle rätten detta till trots döma Lisa till LVM anser hon det inte ska ske i form av ett omedelbart LVM då hon ju redan är inne i en vårdbehandling. Till Lisas fördel har även ett vittnesförhör hållits med Mats Carlsson från föreningen KRIS angående det stöd som ges på Kraftvården och hennes förmåga att ta till sig den erbjudna hjälpen. Mats vidimerar att Lisa nu uppvisar en stor vilja, motivation och uppriktighet i att ta del av behandlingen samt att bli fri sitt missbruk.

Förvaltningsrättens bedömning: Förvaltningsrätten uppger i sin bedömning att man inte ifrågasätter att Lisa har en vilja att bryta sitt missbruk och det framgår att hon är hjälpsökande. Men att hon inte har klarat de tidigare vårdinsatserna hon erbjudits inom frivilliga former. De anser att den vård som Lisa behöver inte kan garanteras genom hennes samtycke utan måste ges inom ramen för LVM. Vidare svarar rätten på Lisas önskemål att få kvarstanna på Kraftvården för fortsatt vård, att denna bedömning ligger utanför förvaltningsrättens prövning och att de därför saknar möjlighet att besluta att LVM-vården ska ges på Kraftvården. Dessutom finner domstolen, från de omständigheter som framkommit i målet, att det finns skäl till att domen ska gälla omedelbart.

Författarens kommentar: Att förvaltningsrätten öppnar sitt anförande med att de inte ifrågasätter Lisa goda motiv är lite provocerande och svårt att förstå för en lekman. För det kan ju tolkas att det är precis det de gör. Det misstror helt enkelt Lisas utsaga. Vidare läggs ingen större vikt vid det vittnesmål från brukarföreningen KRIS som ändå måste anses ha en betydande kunskap och erfarenhet. Man gör inga försök till att sträcka ut sin bedömning för att tillmötesgå Lisas önskemål om att få kvarstanna på det boende där nu hon lyckats med avgiftningen och har påbörjat en adekvat behandling. Som ytterligare åtgärd beslutar rätten ett omedelbart LVM vilket i det här fallet med stor sannolikhet innebär att Lisa omgående måste in på ny avgiftning och läkarundersökning vid någon missbruksenhet och därefter placeras på ett nytt LVM-hem.

I detta fall tycker jag mig kunna utläsa att klienten Lisa har bestämd och relevant motivering till att få en fortsatt behandling på det behandlingshem hon själv sökt sig till. Hon berättar för hur hon upplever situationen och på vilket sätt hon skulle kunna få stöd för att komma från sitt missbruk under frivilla omständigheter. Detta till trots döms hon till tvångsvård. Gustafsson (2001) är kritiskt till hur lagstiftningen numera tillämpas för lättvindigt och den har blivit mer vanligt förekommande i missbruksvården. Hon anser att lagstiftningen är otydlig i sin utformning och att man därför kan ifrågasätta hur den kan betraktas som ”rättssäker och till skydd för godtyckliga ingrepp från samhället och dess institutioner”.

Simon, 27 år: Simon bestrider ansökan med motiveringen att han förvisso har ett pågående narkotika missbruk men att det inte på något vis skulle påverka hans fysiska hälsa. Han medger att han är i behov av psykiatrisk vård och efterfrågar en samtalskontakt inom psykiatrins öppenvård. Han uppger att han visst har ett fungerande och stabilt nätverk med engagerade föräldrar som stöttar honom. Han har även erbjudits arbete/praktik på ett företag som känner till hans problematik. Han uppger att de tidigare behandlingsformerna inte har varit inriktade på hans missbruksbild och därför inte passat honom. Han har dessutom nu genomgått den svåraste fasen, avgiftningsfasen, till kommande behandlingsarbete och känner sig nu stark att kunna ta till sig vårdinsatser på frivillig väg.

Förvaltningsrättens bedömning: Rätten sammanfattar kortfattat att tidigare insatser inte har fungerat utan att de drogfria perioderna som förekommit slutat i återfall. Nätverkens betydelse ifrågasätts utifrån domstolens tidigare erfarenheter att nätverk har en tendens att upplösas. Man lägger inte heller någon större vikt vid han lyckats avgifta sig och att han har en viss insikt om situationen.

Förvaltningsrätten finner inte några skäl att ifrågasätta hans vilja att blir drogfri men vad som framgår av hans vårdbehov finner man att detta inte kan säkerställas på något annat sätt än genom tvångsvård.

Författarens kommentar: att rätten här helt bortser från Simons uppgifter om att han efterfrågar en psykiatrisk samtalskontakt har säker sin förklaring i att man anser att det har förekommit och förekommer ett sådant allvarligt narkotikamissbruk som på intet vis skulle upphöra med en sådan vårdform. Man anser vidare att eventuellt förekommande personliga nätverk inte garanterar avhållsamhet från droger. De nämner överhuvudtaget inga kommentarer om hur de ser på hans uppgifter om arbete/praktik vilket kan vara talande i sig självt. Det kan vara så att de inte ser att sysselsättningsfrågan är aktuell i det nuvarande läget. Även om man uppmärksammat Simon egna utsaga om att hans återvunna insikt och vilja till ett drogfritt liv fäster man inte någon större vikt vid detta utan man skriver helt kort att de inte finner skäl till att ifrågasätta detta. Rätten tar inte någon hänsyn till att Simon upplevt de tidigare behandlingarna på LVM-hem som effektiva. Han har inte upplevt att metoderna där passat hans missbruksbild. Kajsa Billinger har i sin avhandling "Få dem att vilja"(se tidigare forskning) intervjuat personal på LVM-hem angående deras syn på metoder, motivationsarbete och behandlingsresultat vid dessa institutioner. Resultat blev att personalen inte fann någon särskild metod eller behandling som speciellt verksam. Man kunde inte heller beskriva på vilket sätt de arbetade med motivationsarbetet med de intagna missbrukarna. Däremot var personalen enade i uppfattningen att de behandlingsintagna missbrukarna saknade motivation och egen vilja till förändringsarbete generellt och att detta berodde på klienterna själva.

Ulla, 49 år: Ulla vill att vården ska ske under frivilliga formen eftersom hon har en god och regelbunden kontakt med beroendeenheten i sitt upptagningsområde. Där får hon motiveringsamtal och kan lämna blod eller urinprover för att bevisa sin nykterhet. Hon känner sig stark och motiverad och därför beredd att fortsätta denna kontakt med samtal, terapi och provtagningar. Detta då i samarbete med socialtjänsten så det kan se att hon följer lagd planering. Ulla säger nu att har fått en

större insikt i sitt problem med alkoholen samt att även hennes familj, maken och dottern, nu stöttar henne på ett helhjärtat vis.

Förvaltningsrättens bedömning: rätten fastslår, trots vad Ulla uppger, att kontakten med beroendemottagningen har avbrutits vid ett flertal tillfällen. Hon har även visat sig likgiltig till sin allvarliga situation. Hon avbryter och avviker från planerade behandlingsåtgärder samt vid ett tillfälle vägrat medicinsk vård för sitt missbruk.

Författarens kommentarer I detta ärende konstaterar rätten att de många avbrutna planeringarna samt avvikelser från behandlingar följer ett mönster som tyder på en bristande insikt om allvarligheten i missbruket eller att det kan bottna i en likgiltighet till situationen som på sikt kan föra Ulla till farliga medicinska situationer. Man lägger inte så stor vikt vid hennes eget påstående om att det finns en fungerande kontakt på beroendemottagningen då det framkommer i undersökningen att dessa har brutits. Här kan man se en återkoppling till Mats Ekendahls redovisning i dennes avhandling (se tidigare forskning) där han beskriver hur personer som tvångsvårdas upplever hur tvånget motverkar och/eller tar bort all motivation för att ta emot eller medverka i vård. De personer Ekendahl intervjuat uppger det inte finns någon behandlingsform inom tvångsvården som ansåg vara till stöd och hjälp för dem. Ullas beskrivna likgiltighet kan förstås utifrån detta perspektiv.

7.2.1 Teoretisk anknytning

Om man i förvaltningsrättens ovan beskrivna bedömningar lägger till teorin *accounts* kan man se deras resonemang som ett uttryck för *ursäktande* och *rättfärdigande*. Där *accounts* beskriver hur en aktör, i detta fallet domstolen, försvarar sitt beteende/uttalande i bedömningen av missbrukaren genom att rättfärdiga och ursäkta det som avhandlas. Med Scott och Lymans beskrivning av teorin kan man tolka domstolens yttrande som ett sätt att beskriva ett olämpligt beteende, oavsett om det är deras eget eller missbrukarens. Runquist (2012) menar att syftet med *accounts* är ”att reparera det söndriga och återställa det som eventuellt har förstörts i interaktionen”(s.89). Förvaltningsdomstolen uttrycker i sitt förklarande resonemang hur den enskildes beteende och missbruk är så allvarligt att frihetsberövande vård inte kan uteslutas. Tvångsvården är därmed ett försök till att infria intentionen ”reparera det söndriga” hos missbrukaren och detta anser domstolen ska kunna ske med missbruksbehandling under tvång.

Sett utifrån *vaneteorins* grunder, där man beskriver hur ett upprepande arbetssätt lätt kan gå över till ett slags automatiserat handlande, har domstolen ett stort ansvar att vara uppmärksam i sitt bedömningsarbete och att göra väl medvetna överväganden i varje enskilt LVM-ärende de handlägger. Forskningen kring vaneteori har visat att kognitiva faktorer såsom god tillit och positiva attityder minskar ju mer vanemässigt man utför en handling eller ett arbete (Nilsen, 2014, s. 76).

7.3 Jurister i det sociala arbetes tjänst

Gällande förvaltningsrättens kompetens inriktad till kunskaper i eller om socialt arbete och missbruksproblematik fann jag inte något som påvisade att sådan kompetens existerade i min granskning av protokollen. Det går inte att finna resonemang i domstolens beslutsunderlag som alls tyder på att de enskilda nämndemännen eller rättens ordförande besitter särskild förståelse eller kunskap i fenomenet. Då materialet inte kunde visa på sådan kunskap hos rätten kontaktade jag förvaltningssekreterare Therese Eklund-Svensson vid Stockholms Förvaltningsrätt (2017-04-26). Min frågeställning gällde hur nämnderna sattes ihop inför en LVM-förhandling och om det fanns någon särskild agenda man följde för att få en bredd på sammansättningen av rättens ledamöter. Det fanns det inte och Eklund-Svensson uppgav att nämndemännen, som är lekmananämndemän, väljs i möjliga mån ut utifrån deras egna intressen av sociala vårdnadsfrågor. En av orsakerna till att man inte inriktar sig på att få nämndemän med eventuellt social eller medicinsk utbildning är att undvika eventuella jäv situationer. Då den sociala professionens sfär, i ett lokalt eller regionalt område, är begränsat och relativt liten kan det innebära en risk med att nämndemän väljs ut från ett specifikt yrkesområde där de kan ha tidigare kännedom om de personer som omfattas av domstolsbedömningarna (Förvaltningsrättens kansli, personligt samtal, 2017-04-26).

8. Diskussion

Min uppfattning efter att ha gjort denna analys av domstolsprotokollen där jag granskat och tagit del av domsluten och skälen till att LVM-förandet tillämpas är uteslutande att tidigare åtgärder från socialtjänsten inte har varit tillräckliga. Att den tidigare planeringen mellan handläggare och missbrukare har brutits och att vårdbehovet inte kan tillgodoses av socialtjänstlagen.

Ingen skugga ska falla över den enskilda socialsekreteraren som med största sannolikhet gör sitt yttersta i sin profession. De olika socialtjänsterna runt omkring vårt land har sina metoder och använder de arbetsverktyg samt tillämpar de teorier som där finns tillgängliga för missbruksvården i deras kommuner. Detta garanterar dock inte att man framgångsrikt och i samförstånd med en missbrukare når fram till frivilliga insatser. I dessa fall har myndigheten möjlighet att med tvångsvårdande metoder, LVM-lagstiftningen, frihetsberöva och tilltvinga en individ missbruksvård.

När det kommer till tillämpningen av tvångsvårdande insatser kan själva konstruktionen av LVM-lagstiftningen skapa oönskade effekter. Gustafsson (2001) ifrågasätter huruvida lagen är så tydligt formulerad att den ger den enskilde individen skydd mot godtyckliga ingrepp. Hon menar att innebörden av det generella rättighetsskyddet alla medborgare omfattas av är att staten inte får ingripa i en individs liv och leverne på ett sådant sätt att det begränsar eller på annat sätt negativt påverkar människors grundläggande fri- och rättigheter. "LVM:s grundläggande rekvisit och bestämmelser om särskilda befogenheter besitter en sådan elasticitet att de kan ge utrymme för godtycke av icke ringa art. De bör därför bli föremål för en genomgripande omarbetning" (s.629).

Jag anser utifrån det resultat jag fått från min granskning av domstolsprotokollen, att man bör särskilja det sociala omsorgsarbetet från de rättsvårdande instanserna – i detta fall förvaltningsdomstolen. Jag får en upplevelse av att missbrukarna som grupp har svårt att få sin röst hörd i domstolsförhandlingarna. Precis som Trägårdh & Svedberg (2013, s.228) omtalar ser jag hur denna grupp marginaliseras i sitt missbruk och på något vis tappar en mån av ett fullkomligt människovärde. Jag har förståelse för att socialtjänsten i sitt arbetssätt för att kartlägga en individ och dennes situation utför grundliga utredningar där dessa brukare karaktärs beskrivs, ifrågasätts och levnads utreds. Detta behövs ju för att få insyn i ett uppkommet missbruksärende och som kan ligga till grund för att finna adekvat förslag till behandling/åtgärd. Det som kan ses vara stötande är att det sociala omsorgsarbetet faller ut i ett rättsprövande skeende där jurister ska ha det slutgiltiga bedömningsansvaret. Borde det inte ligga en konflikt mellan det sociala omsorgsarbetets grunder, där man med erfarenhet och gedigen kunskap tillvaratar klienters intresse, och de rättsvårdande instansernas uppdrag att med lagstiftning utreda samt finna orsak för att döma medborgare?

Här kan man, med kritisk syn, återigen se samhällets normer och reaktioner inför ett allvarligt socialt problem som man ändå måste betrakta missbruk vara. Runquist (2012) reflekterar inför detta och menar att missbrukaren ställs till svars för sin destruktiva livsföring och att de måste försvara sig inför både anhöriga och myndigheter (s. 86-87).

Jag anser att LVM-förandet innehåller drag av ytterligare stigmatisering av missbrukande individer. I domsluten nämns ju bristande karaktärsförmågor och individbeskrivningar som om dem hade används mot icke-missbrukande individer skulle betraktas som en lättare form av förtal eller i vart fall kränkande förolämpning vilket kan beivras i brottsbalkens 4 kapitel. Med de metoder som används i exempelvis omedelbart omhändertagande där man använder polisen som handräckningsverktyg måste ju upplevas som djupt kränkande för individen.

8.2 Nyttan av tvångsvårdande insatser (författarens egna reflektioner)

Hur berättigad är egentligen den tvångsvårdade insatserna för missbrukare? I vems intresse skapar samhället regler och lagstiftning gällande enskilda samhällsmedborgare som förvisso lever i periferin och under utsatthet i ett socialt sammanhang, men ändå har rättigheter till integritet och självbestämmande?

Om vi i korthet gör en jämförelse med kriminalitet i dess renaste form ligger ju det rådande paradigmen att kriminalitet är skadligt för samhällets hela struktur och till skydd mot kriminalitet ska samhället och dess medborgare skyddas mot brottsliga handlingar i alla dess former. Därav har vi rättsvårdande instanser som jobbar aktivt mot dessa influenser och verkningar. En del av detta arbete är att söka upp individer som utför kriminalitet, utreda dess handlingar och därefter pröva dessa i ett domstolsförfarande. Ett resultat av domstolsförhandlingarna i dessa fall kan resultera i frihetsberövande åtgärder, anstaltsvistelse, där grundtanken är att rehabilitera individer och ge dessa verktyg att på olika sätt kunna återanpassas till ett bättre leverne. Jag lägger dock ingen vikt vid huruvida detta lyckas eller inte. Här åsidosätts den kriminellas integritet och självbestämmande på ett sätt som är mer begripligt och som förnuftsmässigt kan förklaras. I detta exempel finns en grundtanke att skydda samhället mot verkningarna från de kriminellas handlingar. I konceptet finns tankar till rehabilitering och min personliga reflektion är att det även handlar om samhällets vedergällning mot den kriminelle medborgaren. Det kan ställas i jämförelse med när en missbrukare som likt den kriminelle fångas in, hålls i förvar, utreds av myndighet för att slutligen få sitt ärende prövat av domstol. Utkastet av domstolsbeslutet resulterar allt som ofta i frihetsberövande och tvångsvårdande åtgärd.

I LVM-lagtexten framgår det tydligt att lagstiftningen skall vara till skydd främst för missbrukaren som då skall anses så omdömeslös att denna inte själv kan förstå sitt eget bästa och därmed löper risk att omfattande skada sitt eget liv eller till skada för dennes närmaste omgivning. Det finns inte någon som helst beskrivning av att samhället löper risk för skadeverkningar av missbrukarens framfart. Dess medborgare utsatt inte heller för nämnvärda risker från en individs pågående missbruk mer än att många av oss tvingas bevittna påverkade personer på gator och torg. Vidare att missbrukare kan begå brottsliga handlingar hamnar ju under begreppet kriminalitet och måste särskiljas från missbruket som fenomen.

Så till vilka nytta tjänar LVM-lagstiftningen? Kan det vara så att socialtjänsten i dess nuvarande form,

vilken bedriver missbruksvård, är relativt verkningslös och att det saknas både spetskompetens och uppdaterad forskning kring ämnet? Kan det vara så att påtryckningar från anhöriga till missbrukare, anmälningar från affärsidkare i vissa områden samt polisrapporter oftast ligger till grund till att den enskilde socialsekreteraren känner sin tvungen att snabbt agera och upprätta en LVM-utredning. Likt Biskops Brasks uttryck: ”Härtill är jag nödd och tvungen” som i sin betydelse är ett förbehåll angivet som försiktighetsåtgärd.

Om så är fallet osynliggör vi enbart problemet och några bestående vinster i form av goda resultat och missbruksfria individer ointetgörs. Någon bestående vinst för missbrukaren lär ju inte uppkomma. Troligen har den vård som funnits att ge missbrukaren under dessa förhållanden varit helt verkningslös och ett fortsatt liv i missbruk kan vara resultat av detta.

Arne Gerdner presenterar en del resultat från undersökningar som gjorts mellan tvångsvård och frivilligt vårdande. Svenska studier från slutet av 90-talet visar på att det inte fanns några större avvikelser mellan tvångsvårdade individer och de som genomgått frivilliga behandlingsinsatser. Sex av åtta studier kom fram till detta. I rättvisans namn skall väl det nämnas att utredningen vidare konstaterade att det inte fanns något som påvisar att tvång i sig själv är detsamma som sämre vårdresultat (Gerdner, 2005, s. 225-226).

Med de resultat som framkommit i min granskning kan jag inte annat än ställa frågan om det inte är dags att montera ned LVM-lagstiftningen och flytta bort det sociala arbetet med missbrukare från rättsväsendet. Istället bör vi bygga upp socialtjänstens missbruksenheter med all tillgänglig ny forskning på området, vidareutbilda socionomer så att det får en så skarp spetskompetens på detta område att tvångsåtgärder inte ska behöva tillämpas. Missbruksvårdande insatser i det sociala arbetet skall utföras och styras av dem som har den utbildning och kompetens som där krävs.

Avslutar med ett citat av Mats Ekendahl (2001):

De sociala politiska mål som tvångslagstiftningen bygger på och strävar efter, tyckes tillhöra en annan värld än de som missbrukarna och socialsekreterarna befolkade. Jag uppfattade aldrig att någon tjänsteman startade en LVM-utredning för att klienten behövde motiveras eller för att tvångsvården antogs kunna hjälpa vederbörande till ett nyktert liv (s.15).

Referenslista:

- Bergstrand, B-O. (2016) *Socialtjänstlagen*. Helsingborg: Komlitt AB.
- Bergström, G & Boréus, K. (2012). Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. IA. Bergström, G & Boréus (Red), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys* (s. 24-25). Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger, E. (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Bolin, A. (2005). *Offentlighetsprincipen*. Stockholm: Juristförlaget.
- Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber AB
- Ekendahl, M. (2001). *Tvingad till vård: missbrukares syn på LVM, motivation och egna möjligheter*. (Doktorsavhandling, Stockholms universitet)
- Gerdner, A. (2005). Tvångsvårdens utfall och effekt. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.), *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.54). Lund: Studentlitteratur.
- Gerdner, A. (2005). Tvångsvårdens utfall och effekt. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.), *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.217-218). Lund: Studentlitteratur.
- Gerdner, A. (2005). Tvångsvårdens utfall och effekt. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.), *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.225-226). Lund: Studentlitteratur.
- Grönwall, L., & Holgersson, L.(2004). *Socialtjänsten – handboken om Sol, LVU och LVM*. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.
- Gustafsson, E. (2001). *Missbrukare i rättsstaten – en vetenskaplig studie om lagstiftningen rörande tvångsvård av vuxna*. Stockholm: Norstedt Juridik.
- Herz, M & Johansson T. (2012). Det professionella mötet. I M. Herz (Red.), *Kritiskt socialt arbete* (s. 50-51). Stockholm: Liber AB.
- Jönson; H. (2010). *Sociala problem som perspektiv – en ansats för forskning & socialt arbete*. Helsingborg: Liber AB.

- Larsson-Kronberg, M. (2005). Utredning av anmälan. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.). *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.125-127). Lund: Studentlitteratur.
- Larsson-Kronberg, M. (2005). Aktuell forskning inom LVM. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.). *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.136). Lund: Studentlitteratur.
- Larsson-Kronberg, M. (2005). Aktuell forskning inom LVM. I J. Arlebrink & M. Larsson-Kronberg (Red.). *Tvångsvård vid missbruk: LVM i teori och praktik*. (s.225-226). Lund: Studentlitteratur.
- Nilsen, P. (2014). Teorier för implementeringsforskaren. I P. Nilsen (Red.), *Implementering av evidensbaserad praktik*. (s.76-77) Malmö: Gleerups Utbildningar AB.
- Ramstedt, M., Sundin, E., Landberg, J. & Raninen, J. (2014). *ANDT-bruket och dess negativa konsekvenser i den svenska befolkningen 2013: en studie med fokus på missbruk och beroende samt problem med andra än brukaren* (STAD-rapport, nr 55). Stockholm: STADs rapportserie
- Runquist, W. (2012). *Legitimering av tvångsvård*. Malmö: Égalité bokförlag.
- SFS 1988:870. *Lag om vård för missbrukare i vissa fall*. Stockholm:Fritzes offentliga publikationer.
- Sohlberg, B-M & P. (2013). *Kunskapens former – Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Stockholm: Liber AB.
- SOU 1974:39. *Socialvården – mål och medel*. Stockholm: Göteborgs Offsettryckeri AB.
- SOU 2011:35. *Bättre insatser vid missbruk och beroende: Individ, kunskapen och ansvaret*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Tryblom, C-G. (2011). *Tvångsvård av missbrukare*. Stockholm: JP Infonet Förlag AB.
- Trägårdh, L., & Svedberg, L.(2013). The iron law of rights: citizenship and individual empowerment in modern Sweden. In A. Evers & A-M Guillemars (Eds). *Social policy and citizenship* (pp. 86-87). Oxford: Oxford University Press.
- Trägårdh, L., & Svedberg, L.(2013). The iron law of rights: citizenship and individual empowerment in modern Sweden. In A. Evers & A-M Guillemars (Eds). *Social policy and citizenship* (pp. 222-230). Oxford: Oxford University Press.

Trägårdh, L., & Svedberg, L.(2013). The iron law of rights: citizenship and individual empowerment in modern Sweden. In A. Evers & A-M Guillemars (Eds). *Social policy and citizenship* (pp. 228). Oxford: Oxford University Press.

Warnling-Nerep, W. (2014). *En introduktion till förvaltningsrätten*. Stockholm: Norstedts Juridik

Winther-Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Källmaterial:

Domstolsbeslut hämtade från förvaltningsdomstolar.

Förvaltningsrätten i Göteborg:

Mål.nr. 9808-16.

Mål.nr. 13732-16.

Mål.nr. 1212-17.

Mål.nr. 2263-17.

Mål.nr. 3003-17.

Förvaltningsrätten i Karlstad:

Mål.nr. 764-16.

Mål.nr. 787-17.

Mål.nr. 798-17.

Mål.nr. 1022-17.

Mål.nr. 1040-17.

Förvaltningsrätten i Malmö:

Mål.nr. 1425-17.

Mål.nr. 2083-17

Mål.nr. 2676-17

Mål.nr. 2695-17

Mål.nr. 2830-17

Förvaltningsrätten i Stockholm.

Mål.nr. 10509-15

Mål.nr. 14606-15

Mål.nr. 15954-15

Mål.nr. 9632-16

Mål.nr. 11533-16

Mål.nr. 11588-16

Mål.nr. 11669-16

Förvaltningsrätten i Umeå

Mål.nr. 1229-16

Mål.nr. 1984-16

Mål.nr. 2050-16

Mål.nr. 2232-16

Mål.nr. 252-17